

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 26, Sayı/Issue: 50, Yıl/Year: 2024 (Aralık/December)

**Hicrî Dördüncü Asırdan Unutulmuş Bir Muhaddis: İbnü's-Seken ve
es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra Adlı Eseri**

*A Forgotten Muhaddis from the Fourth Century of Hijra: Ibn al-Sakan
and His Work al-Sunan al-sihâh al-ma'sûra*

Mehmet Efendioğlu

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Ana
Bilim Dalı – Assoc. Prof., Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Hadîth.
efendioğlu1@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9278-2596>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 18/08/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 01/12/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2024

Atıf/Citation: Efendioğlu, Mehmet. "Hicrî Dördüncü Asırdan Unutulmuş Bir Muhaddis: İbnü's-Seken ve es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra Adlı Eseri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/50 (2024), 591-621. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.1535097>.

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Öz

Hicrî IV (X). asrın Bağdat asilönemli muhaddislerinden biri olan İbnü's-Seken hadis tarihinin geç dönemlerinde ve günümüzde hak ettiği oranda ve layık olduğu şekilde değerlendirilememiş bir âlimdir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, kaleme aldığı ve her biri alanında önemli sayılan eserlerinin sonraki dönemlere ulaşmamış olmasıdır. İbnü's-Seken, genç yaşında başladığı ilmi seyahatlerini tamamladıktan sonra Mısır'a yerleşmiş, okuduğu eserleri ve kendisine has senedlerle derlediği hadisleri burada rivayet etmiş, ayrıca sahih hadislerden oluşan *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*, sahâbe tabakâtı alanında ilk ve temel kaynaklardan biri olan *el-Hurûf fi esmâ'is-sahâbe* ve zayıf râviler konusuna dair *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn* isimli eserlerini kaleme almıştır. İbnü's-Seken, eserleri hicrî VI (XII). asır sonrasına intikal etmediği için adeta unutulmuş, günümüzde yeterli ilmi araştırma ve çalışmaya konu olmamıştır. Araştırmamız, klasik kaynaklardaki kısa biyografik bilgiler dışında onun hakkında doğuda, batıda ve ülkemizde ilmi anlamda sınırlı birkaç çalışma yapıldığını ortaya koymuştur. Türkçe'de hakkında kaleme alınan en önemli ilmi yazı *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nin yaklaşık 300 kelimedenden oluşan "İbnü's-Seken" maddesidir. İbnü's-Seken'in ilmi bir şekilde ele alınmamış olması kendisi ve eserleri hakkında bir dizi hataya düşülmesine neden olmuştur. Kütüphanelerde yer alan bazı yazmaların kendisine ait olmadıkları halde ona aitmiş gibi gösterilmesi ve bunun halen tekrar ediliyor olması, eserleri günümüze ulaşmadığı halde bazı kütüphanelerin yazma kaydı verilerek günümüze ulaştırıldığının belirtilmesi, eseri *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra* isnadlı bir eser olduğu halde, senedleri hazfedilmiş ilk eser olarak takdim edilmesi bu hatalardan bir kaçıdır. Bu hatalar Arapça ve Farsça *İslâm Ansiklopedisi* ile *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nin "İbnü's-Seken" maddesinde aynen tekrar edilmiştir. İbnü's-Seken ve eseri *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'ya dair yeterli araştırma yapılmamış olmasından kaynaklanan bu ve benzeri bir dizi hata, kütüphane kayıtları ve kaynaklar yeniden gözden geçirilerek kaleme aldığımız bu makale ile tashih edilmiş, ayrıca tarihte kalan ve araştırılmayı bekleyen İbnü's-Seken gün yüzüne çıkarılmış, eserleri de içerikleri ve özellikleri itibarıyla bilinir hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sahîh Hadis, es-Sihâh, İbnü's-Seken, *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*.

Abstract

Ibn al-Sakan, one of the prominent hadîth scholars of the 4th AH (10th AD) century, has not been given the recognition he deserves in the history of hadîth studies. One of the primary reasons for this is that the works he authored, which were considered significant in their fields, have not survived to later periods or the present day. From a young age, Ibn al-Sakan dedicated himself to the study of hadîth. During his time, he traveled through regions between the rivers Jayhun and Nile within the Islamic world, studying under more than forty renowned teachers, some of whom were quite famous. Eventually, he settled in Egypt. During his scholarly travels, he studied *Sahîh al-Bukhârî* from its famous narrator Muhammad ibn Yusuf al-Firabrî in Khorasan, brought it along with other works to Egypt, and transmitted these works and the hadîths he compiled with his own unique isnads. *Sahîh al-Bukhârî* was first taught in Egypt by Ibn al-Sakan, and through him, it reached the Maghreb and Andalusia. He also authored works in Egypt such as *al-Sunan al-sihâh al-ma'thûrah* comprised of authentic hadîths; *al-Hurûf fi asmâ' al-sahâba* a fundamental source in the field of sahâba biographies and *al-Du'afâ wa al-matrûkîn* dealing with weak narrators.

Ibn al-Sakan was a hadîth scholar of the same caliber as figures like Ibn al-Jarûd, Ibn Khuzaymah, Abu Awâna, Qâsim ibn Asbagh and Ibn Hibbân, who also compiled and authored works with the sole purpose of gathering authentic hadîths during the first half of the 4th AH (10th AD) century, following the example of Bukhârî and Muslim from the 3rd AH (9th AD) century. In the sources, when referring to him, he is described with praise as a Hâfiz (one who has memorized many hadîths), Imam (a leader in the field of hadîth), Hujjah (a reliable authority in hadîth whose narrations are used as proof), Mutqîn (one who is meticulous and precise in hadîth education and teaching), Thiqaq (trustworthy), Kathîr al-hadîth (one who has learned many hadîths), Wâsî' al-rihlah (one who traveled extensively to learn hadîths), Musannif (an author in the field of hadîth), Kabîr al-sha'n (one with great prestige among the hadîth scholars) and Ahad al-aimmah (one of the leading hadîth scholars).

The work that brought him fame *al-Sunan al-sihâh al-ma'thûrah*, was written during the first half of the 4th AH (10th AD) century, considered one of the most productive periods in hadîth literature. Many scholars who mentioned the work and cited it said that it was written with the purpose of collecting authentic hadiths and that its narrations were authentic. Ibn al-Sakan himself mentioned this in the introduction he wrote for his work. Ibn Hazm, when listing works composed of authentic hadîths, mentioned *al-Sunan al-sihâh al-ma'thûrah* immediately after the works of Bukhârî and Muslim. It is estimated that the work contains around 5.000 hadiths.

Ibn al-Sakan's works were especially studied and used as sources by many scholars in the Maghreb and Andalusia during the 5th AH (11th AD) and 6th AH (12th AD) centuries. Ibn Hazm, Ibn Abd al-Barr, Ibn Asâkir, Ibn Khayr al-Ishbîlî, Ibn Bashkuwâl, Abû Ali al-Ghassânî and Ibn al-Qattân al-Fâsî are just a few of them. His works were more well-known in North Africa and Andalusia, and when we examine the citations of Eastern scholars from him, it becomes clear that nearly all of them were through Maghrebî and Andalusian scholars. This can be seen in some works of scholars like Ibn Qayyim al-Jawziyya, Mughultay ibn Kilij, al-Zayla'î, Ibn al-Mulaqqin, Ibn Hajar al-Asqalânî and Badr al-Dîn al-Aynî. All three of Ibn al-Sakan's works survived until around the year 600 AH (1203 AD), but there is no definitive information that they continued to exist after this date. After this period, those who cited these works used those sources written in the 5th AH (11th AD) and 6th AH (12th AD) centuries, that had referenced Ibn al-Sakan. Despite this, some sources and social media platforms today claim that the manuscripts of these works have survived to later centuries, even to the present day, but so far, no one has been able to provide definitive proof of this.

Because Ibn al-Sakan's works did not survive beyond the 6th AH (12th AD) century, he was forgotten and did not receive the attention he deserved, and he was not the subject of scholarly research or studies. Apart from brief biographical information found in classical sources, no scholarly studies or research have been conducted on him in either the East, the West, or in our country. The most significant scholarly article written about him in Turkish is the approximately 300 word entry on "Ibn al-Sakan" in the Diyanet Islam Encyclopedia. The lack of scholarly attention to Ibn al-Sakan has led to a series of errors regarding him and his works. Some manuscripts in libraries have been mistakenly attributed to him, and this error is still being repeated. Although his works have not survived to the present day, some library catalogs falsely claim that the manuscripts have survived, and his work *al-Sunan al-sihâh al-ma'thûrah* has been mistakenly presented as the first work with isnads removed, even though it was actually compiled with isnads. These errors have been repeated in both the Arabic and Persian Islamic Encyclopedias as well as in the "Ibn al-Sakan" entry of the Diyanet Islam Encyclopedia.

In this article, Ibn al-Sakan, who has remained in history and awaits further research, has been brought to light. His works have been made known in terms of their content and characteristics, and a series of errors stemming from the lack of sufficient research on him and his work *al-Sunan al-sihâh al-ma'thûrah* have been corrected.

Keywords: Hadîth, al-Hadîth al-Sahîh, al-Sihâh, Ibn al-Sakan, *al-Sunan al-sihâh al-ma'thûra*.

Giriş

Hadis tarihinde tedvin ve tasnif döneminin başlamasından sonra, hadisler genel olarak sahih, hasen veya zayıf olduğu dikkate alınmadan birlikte derlenmiş, kaleme alınan muvattâ, âsâr, musannef, sünen, hatta müsned ve mu'cem türü eserlerde de herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan konularına veya râvilerine göre tasnif edilmiştir.¹ Hicri II(VIII). ve III(IX). asırlarda devam eden ve birçok eserin telif edilmesiyle sonuçlanan bu tasnif türlerine III(IX). asrın ilk yarısında sadece sahih hadis derleme ve bunlardan oluşan eser kaleme alma şeklinde bir telif türü eklenmiştir. Bu telif türünü ilk olarak Muhammed b.

1 Tasnif edebiyatı ve türleri hakkında detaylı bilgi için bk. İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı – Çeşitleri – Özellikleri – Faydalanma Usulleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2023), 49 vd.

İsmail el-Buhârî'nin (ö. 256/869) *el-Câmiu's-sahîh* isimli eseriyle başlattığı, onu örnek alan Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî'nin de (ö. 261/874) benzer isimdeki *el-Câmiu's-sahîh*'i ile devam ettirdiği bilinmektedir.² Beğenilen ve takdir edilen bu telif türü Buhârî ve Müslim'den sonra birçok muhaddisin dikkatini çekmiş ve benzer özelliklere sahip eser kaleme almaya yönelmiştir.³

Özellikle hicrî IV(X). asrın ilk yarısı, sahih hadis derleme ve bunlardan oluşan eser telif etme anlamındaki çalışmalar açısından velûd bir dönemdir. İbnü'l-Cârûd en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 307/920), *el-Müntekâ'sı*, İbn Huzeyme Muhammed b. İshâk en-Nîsâburî'nin (ö. 311/924) *es-Sahîh*'i, Ebû Avâne el-İsferâyînî'nin (ö. 316/929) *es-Sahîh*'i, Kasım b. Asbağ el-Kurtubî'nin (ö. 340/951) *el-Müntekâ'sı*, İbn Hibbân Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî'nin (ö. 354/965) *el-Müsnedü's-sahîh*'i (*et-Tekâsîm ve'l-envâ'*) bu dönemde kaleme alınmış olup türün en önemli örnekleri sayılmaktadır.⁴ Yine daha sonra kaleme alınan Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*'i ile Ziyâüddîn el-Makdisî'nin (ö. 643/1245) *el-Ehâdisü'l-muhtâra'sı* da aynı düşünce ile telif edilmiş eserlerdir.⁵ Gerçi bunlardan Buhârî ve Müslim dışındaki sıhâh müelliflerihadis kabulü konusunda mütesâhil davrandıkları ve eserlerine aldıkları bazı hadislerin sahih şartlarını taşımadığı gerekçesiyle eleştirilmekte, ancak bu müelliflerin eserlerini sahih hadis derlemek maksadıyla kaleme aldıkları bütün hadis âlimleri tarafından kabul edilmektedir.

İbnü's-Seken'in (ö. 353/964) *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra'sı* da hicrî IV(X). asrın ilk yarısında, sözü edilen eserlerden biri olarak sadece sahih hadis derleme düşüncesiyle telif edilmiştir.⁶ Telif edildikten sonra müellif İbnü's-Seken tarafından ders halkalarında okutulup rivayet edilen,⁷ sonraki asırlarda İbn Hazm el-Endelüsî (ö. 456/1064), İbn Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071), Ebû Ali el-Gassânî (ö. 498/1105), İbn Hayr el-İşbilî (ö. 575/1179), İbnü'l-Kattân el-Fâsî (ö. 628/1231) gibi meşhur birçok muhaddis tarafından mütalaa edilen ve kaynak olarak kullanılan eser, hicrî 600 (1203) yılı civarına kadar gelmiş, bundan sonraki asırlara intikal ettiğine dair kesin bir bilgi elde edilememiştir. Eserin kaybolması, müellifinin unutulup ihmal edilmesine zemin hazırlamış, bundan dolayı sonraki asırlarda ve günümüzde İbnü's-Sekenve eseri *es-Sünenü's-*

2 Mehmet Efendioğlu, "Sahih/Kitaplar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/525-526.

3 Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Hedyü's-sârî mukaddimetü Fethi'l-bârî*, nşr. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410/1989), 6-7.

4 Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyâni meşhûri kütübü's-sünneti'l-müşerrafe* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), 20 vd.

5 Ziyâüddîn el-Makdisî ve eseri hakkında detaylı bilgi için bk. Mehmet Efendioğlu, "Ziyâeddin el-Makdisî ve *el-Ehâdisü'l-muhtâra* İsimli Eseri", *Hadis Tetkikleri Dergisi*10/1(2012), 59-98.

6 Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 25-26.

7 Ebü'l-Velid Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemâi'l-Endelüs*, thk. İbrahim el-Ebyârî (Kahire: Dâru'l-Kitâbü'l-Mısırî, 1410/1989), 1/156.

sihâh el-me'sûra üzerinde durulmaması ve ilmî anlamda yeterince çalışma konusu yapılmamıştır. Tespitlerimize göre bu konuda, daha çok İbnü's-Seken'in hadis rivâyeti, cerh-ta'dîl metodu ve tashîh-tad'îf konusundaki gayretlerine değinen bir makale⁸ ile derleme nitelikli hacmi küçük bir kitap kaleme alınmış,⁹ ayrıca Farsça,¹⁰ Arapça¹¹ ve Türkçe¹² İslâm Ansiklopedilerinin "İbnü's-Seken" maddelerinde kısa biyografisine yer verilmiş, başka herhangi bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi'*ndeki "İbnü's-Seken" maddesi yaklaşık 300 kelimedenden ibarettir.¹³ Maddenin muhtasar tutulmasının nedeni, İbnü's-Seken etrafında yeterli çalışma yapılmamış olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra başta olmak üzere İbnü's-Seken'in eserlerinin erken bir dönemde kaybolmuş olması ihmal edilmesine, ayrıca geçmişte ve günümüzde biyografisine dair kaleme alınan kısa bir takım yazılarda birçok hatanın ortaya çıkmasına ve tekrar edilmesine neden olmuştur. Kütüphanelerde yer alan bazı yazmaların kendisine ait olmadıkları halde ona aitmiş gibi gösterilmesi ve bunun halen tekrar ediliyor olması,¹⁴ eserleri günümüze ulaşmadığı halde bazı kütüphanelerin yazma kaydı verilerek günümüze ulaştırıldığı belirtilmesi,¹⁵ eseri *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra* isnadlı bir eser olduğu halde, senedleri hazfedilmiş ilk eser olarak takdim edilmesi¹⁶ bu hatalardan birkaçıdır. Bu hatalar Farsça ve Arapça İslâm Ansiklopedileri ile *Diyanet İslâm Ansiklopedisi'*nin "İbnü's-Seken" maddesinde aynen tekrar edilmektedir.

Makalemiz, hadis tarihinde unutulup ihmal edilen İbnü's-Seken'in bir muhaddis olarak gün yüzüne çıkarılması, kaybolan eseri *es-Sünenü's-sihâh el-*

-
- 8 Mustafa Ebû Zeyd Mahmûd Rişvân, "el-İmâm el-Hâfız Ebû Ali İbnü's-Seken ve cühûduhu fi hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye" *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb*45/1(2017), 267-300.İleride İbnü's-Seken'in eserlerinden bahsederken değinileceği üzere onun *el-Hurûf fi esmâi's-sahâbe* isimli eserini tanıtan bir makale de kaleme alınmıştır. Bk. Hüseyin b. Muhsin el-Hâzîmî, "Dirâsetü kitâbi *Ma'rifetü's-sahâbe* li-İbni's-Seken", *Mecelletü'd-Dirâsât el-Arabiyye*36/5 (2017), 2481-2498.
- 9 Abdülaziz b. Abdulah b. Muhammed eş-Şâyi', *el-Hâfız İbnü's-Seken ve kitâbuhu "es-Sünen" el-müsemma "es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra"* (Tunus: ed-Dâru'l-Mâlikiyye, 1437/2016), 1-96.
- 10 Heyet, "İbn Seken", *Dâiretü'l-Maârif-i Büzürg-i İslâmî* (Tahran: Merkez-i Dâiretü'l-Maârif-i Büzürg-i İslâmî, 1990), 3/694-695.
- 11 Nuredîdîn Muhtâr el-Hâdimî, "İbnü's-Seken", *Mevsûatü a'lâmi'l-ulemâi ve'l-üdebâi'l-Arab ve'l-Müslimîn* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1427/2007), 13/55-56.
- 12 Salahattin Polat, "İbnü's-Seken", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/202-203.
- 13 Polat, "İbnü's-Seken", 21/202-203.
- 14 Fuat Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî vd. (Riyad: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1403-1410/1983-1989), 1/378-379.
- 15 Ebû'l-Alâ Muhammed Abdurrahmân el-Mübârekfûrî, *Mukaddimetü Tuhfeti'l-ahvezî şerhu Câmî'i't-Tirmizî*, nşr. Abdurrahmân Muhammed Osman (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/329-330.
- 16 Takıyyüddîn Ali b. Abdülkâfi es-Sübkî, *Şifâü's-sikâm fi ziyâratı hayri'l-enâm* (Beyrut: Lecnetü't-Türâsi'l-Arabî, 1951), 19.

*me'sûra'*nın içerik ve özellikleri itibarıyla bilinir hale gelmesi, ayrıca gerek müellif ve gerekse eseri hakkında tekrar edilen bir dizi hatanın düzeltilmesine yönelik olarak kaleme alınmıştır.

1. Tarihî Bir Şahsiyet Olarak İbnü's-Seken

Hicrî IV(X). asrın önemli muhaddislerinden biri olan İbnü's-Seken'in tam adı Saîd b. Osman b. Saîd b. es-Seken b. Saîd b. Mus'ab b. Rüstem b. Bersene b. Kısra Enûşirvan el-Bağdâdî'dir.¹⁷ Biyografi kaynaklarında soy silsilesi genellikle büyük dedesi es-Seken'e kadar zikredilir ve orada durdurulur. Silsilenin oradan yukarıya doğru olan kısmı sadece Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir (ö. 571/1176) tarafından zikredilmiştir.¹⁸ Babası Osman b. Saîd b. es-Seken'in hayatı ile annesinin kimliği hakkında kaynaklara bilgi intikal etmemiştir. Meşhur künyesi Ebû Ali olmakla birlikte zaman zaman Ebû Osman şeklinde künyelendiği de görülmektedir.¹⁹ Bağdatlı olduğu için el-Bağdâdî,²⁰ sonradan Mısır'a yerleşip hayatını burada geçirdiği için el-Mısırî nisbesiyle meşhur olmuştur.²¹ Koku sattığı için el-Attâr (kokucu),²² kumaş ticareti ile meşgul olduğu için de el-Bezzâz²³ veya el-Bezzâr (kumaşçı) lakaplarıyla anılmaktadır.²⁴

İbnü's-Seken, hicrî 294(907) yılında Bağdat'ta doğdu.²⁵ Çocukluk ve gençlik hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. İlk eğitimini devrin geleneği doğrultusunda okuma yazma öğrenerek ve Kur'ân'ı ezberleyek aldı. Bu arada hadis ders halkalarına katıldı. Hadis ilmine olan ilgisi sebebiyle erken bir dönemde ilmî seyahatlere çıkmaya, hadis dinlemeye ve yazmaya başladı. Aile-

17 Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetüllah ed-Dımaşkî İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, nşr. Ömer b. Garâme el-Amrî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 21/218.

18 İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 21/218.

19 Reşidüddîn Ebü'l-Hüseyn Yahya b. Ali el-Attâr el-Kureşî, *Nüzhetü'n-nâzir fi zikri men haddese an Ebî'l-Kâsım el-Begavî mine'l-huffâz ve'l-ekâbir*, thk. Meş'al el-Matîrî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1423/2002), 73.

20 Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1410/1990), 16/117.

21 Genel kabul İbnü's-Seken'in Bağdatlı olduğu şeklinde olmakla birlikte, Reşidüddîn el-Attâr (ö. 662/1264) onun Bağdatlı değil de Mısırlı olduğunu söylemiş, gerekçe olarak da Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Târîhu Bağdâd* isimli eserine prensip olarak Bağdat asıllıları veya en azından burada hadis rivayet etmiş olanları aldığı halde İbnü's-Seken'e eserinde yer vermemesini göstermiştir. Bk. Reşidüddîn el-Attâr, *Nüzhetü'n-nâzir*, 73.

22 Reşidüddîn el-Attâr, *Nüzhetü'n-nâzir*, 73.

23 Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm: sene 351-380*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1409/1989), 88-89.

24 Cemâlüddîn Ebü'l-Mehâsin Yusuf b. Tagrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fi mü'lûki Mısır ve'l-Kâhire* (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1348-1392/1929-1972), 3/338. İbn Tagrıberdî (ö. 874/1470), İbnü's-Seken'in deniz değil de kara ticareti ile meşgul olduğunu özellikle belirtmektedir.

25 Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, nşr. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1403/1983), 379.

sinin ve ilerleyen yaşlarında yaptığı ticaret sebebiyle kendisinin maddî durumu iyi olduğu içinbu seyahatler esnasında pek sıkıntı çekmedi.²⁶ O, özellikle Ceyhun ile Nil nehirleri arasında bulunan Irak, Maveraünnehir, Horasan, Şam ve Mısır gibi bölgeleri ve buralarda bulunan Kûfe, Basra, Vâsit, Kazvin, Cürcan, Rey, Buhâra, Semerkand, Harran ve Dımaşk gibi ilim merkezlerini dolaşmış,²⁷ bu esnada bir kısmı meşhur pek çok hadis âlimi ile görüşmüş, bundan dolayı döneminde ve sonrasında adı en uzun rihle yapanlar arasında zikredilir olmuştur.²⁸

Doğum yeri olan Bağdad'da hadis dinlediği hocaları Ebû Bekr b. Ebî Dâvûd es-Sicistânî (ö. 316/928), Ebü'l-Kâsım el-Begavî (ö. 317/929), Yahya b. Muhammed b. Sâ'id el-Bağdâdî (ö. 318/930), Ebû Hâmid el-Hadramî (ö. 321/933) ve Hüseyin b. İsmâil el-Mehâmîlî el-Bağdâdî (ö. 330/941) dışında, ilmî seyahatleri esnasında Vâsit'ta Ali b. Abdullah b. Mübeşşir el-Vâsitî (ö. 324/935) ve Muhammed b. Mahmûd el-Vâsitî'den (ö. ?); Übüllê'de Ebû Ya'lâ Muhammed b. Zühayr el-Übüllî'den (ö. 318/930); Basra'da Ebû Ali Muhammed b. Süleyman el-Mâlikî'den (ö. ?); Kûfe'de Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ukde el-Küffî'den (ö. 332/943); Harran'da Ebû Arûbe el-Harrânî'den (ö. 318/930); Dımaşk'ta Saîd b. Abdülazîz el-Halebî (ö. 318/930), Ebü'l-Hasen Ahmed b. Umeyr b. Cevsâ (ö. 320/932), Ebû'd-Dehdâh ed-Dımaşkî (ö. 328/939) ve Ebû Ali el-Hasâirî'den (ö. 338/949); Merv'de Ebü'l-Abbâs ed-Degûlî'den (ö. 325/936); Cürcân'da Abdülmelik b. Muhammed el-Curcânî'den (ö. 323/934); Horasan'da Muhammed b. Yusuf el-Firebrî'den (ö. 320/932); Nisâbur'da da Ebû Hâmid b. eş-Şarkî en-Nisâburî (ö. 325/936) ile Mekkî b. Abdân et-Temîmî'den (ö. 325/936) hadis dinlemiştir.²⁹ En son geldiği ve kalıcı olarak yerleştiği Mısır'da ise Ali b. Ahmed Allân (ö. 317/929), Ebû Ca'feret-Tahâvî (ö. 321/933), Muhammed b. Bişr el-Akerî (ö. 332/943), Muhammed b. Eyyûb b. es-Samût (ö. 341/952), Muhammed b. Bedr el-Bâhilî (ö. ?) ve daha birçok kimsenin ders halkalarına katılmış, kendilerinden hadis almıştır.³⁰ İbn Asâkir onun hadis dinlediği hocalarından bahsederken bir kısmı çok meşhur kırka yakın isim sıralamaktadır.³¹

İlmî yolculukları esnasında dinî ilimlerde iyi bir birikim elde eden, ancak daha çok hadis ilmi ve ricali konusunda derinleşen İbnü's-Seken, kırk beş yaşını geçtikten sonra hicrî 340(951) yılı civarında kalıcı olarak Mısır'a yerleşmiş ve burada hadis rivayeti, râvi tetkiki ve eser telifiyle meşgul olmuştur. Dilinde

26 Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, 16/117.

27 Reşidüddin el-Attâr, *Nüzhetü'n-nâzır*, 73.

28 Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, 16/117; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 3/937; Sübkâ, *Şifâü's-sikâm*, 20.

29 İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 21/218.

30 Reşidüddin el-Attâr, *Nüzhetü'n-nâzır*, 73-74.

31 İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 21/218.

hafif tutukluk bulunduğu nakledilir.³² Ebû Ali ve Ebû Osman şeklindeki künyeleri evlendiğini ve çocuk sahibi olduğunu göstermekte ise de kaynaklarda buna dair bilgi bulunmamaktadır. O, 15 Muharrem 353 (2 Şubat 964) tarihinde 59 yaşında olduğu halde³³ Mısır’da vefat etmiştir.³⁴

2. Hadis İlimindeki Yeri İtibariyle İbnü’s-Seken

Kırk civarında hocadan ilim tahsil ederek yetişen İbnü’s-Seken birçok talebe yetiştirmiştir. Talebeleri ve kendisinden hadis rivayet edenler arasında Ebû Ca’fer Ahmed b. Avnülla el-Kurtubî (ö. 378/988), Ebû Süleyman b. Zebr er-Raba’î (ö. 379/989), Muhammed b. Ahmed b. Müferric el-Kurtubî (ö. 380/990), Ebü’l-Kâsım Halef b. Kâsım el-Endelüsî İbnü’d-Debbağ (ö. 393/1002), Ebû Abdillâh b. Mende el-İsfahânî (ö. 395/1004), Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Cühenî el-Endelüsî (ö. 395/1004), Abdülganî b. Saîd el-Ezdî (ö. 409/1018), Abdurrahman b. Ömer b. en-Nehhâs el-Mısırî (ö. 416/1025), Ebü’l-Kâsım Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. ?) ve Abdullah b. Muhammed b. Esed el-Kurtubî (ö. ?) gibi bir kısmı devrin meşhur muhaddisleri sayılan önemli isimler bulunmaktadır.³⁵ Endülüs, Mağrib ve Mısırlı talebeleri diğer bölgelere oranla daha fazladır.³⁶

İbnü’s-Seken, hadis âlimleri ve râvilerini yakından tanıyan muhaddislerden biridir. O, özellikle yaşadığı dönemde hadislerle meşgul olan ve hadis rivayet eden âlimlerin ve râvilerin güvenilirlik açısından durumu hakkında önemli bilgiler aktarmış, sonradan gelenler onun verdiği bu bilgilerden hareketle birçok şahsiyeti daha yakından tanıma ve değerlendirme imkânı bulmuştur.³⁷ Zehebî (ö. 748/1347), bu hususa değinirken “hadis derledi ve derlediği hadisleri tasnif etti, güvenilirlik açısından râvi incelemeleri, hadis metinleri üzerinde de sıhhat ve kusur araştırmaları yaptı”³⁸ der. Kaleme aldığı *el-*

32 Ebû Bekr Muhammed b. Hayr b. Ömer el-İşbilî, *Fehrese*, nşr. Franciscus Codera (Kahire: Müessesetü’l-Hancı, 1382/1963), 125.

33 Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-İber fi haberi men gaber*, nşr. Muhammed b. Saîd Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 2/92

34 İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 21/220; Ebü’l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, nşr. Abdülkâdir el-Arnâvut - Muhammed el-Arnâvut (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1410/1989), 4/279.

35 İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 21/218-219; Zehebî, *Siyeru’n-nübelâ*, 16/117-118; Reşidüddîn el-Attâr, *Nüzhëtü’n-nâzir*, 74.

36 Zehebî, *Târîhu’l-İslâm: sene 351-380*, 88-89.

37 Zehebî, *Siyeru’n-nübelâ*, 16/117.

38 Zehebî, *Siyeru’n-nübelâ*, 16/117.

Hurûf fi esmâi's-sahâbe isimli sahâbe tabakâtı ve *ed-Duaî ve'l-metrûkîn* adlı za-yıf râvileri tanıttığı kitabından kaynaklara intikal eden alıntılar da bunu gös-termektedir.³⁹

Hadis ilmindeki üstün konumu ve önemi sebebiyle kendisinden sonra ge-lenler İbnü's-Seken'den övgüyle bahsetmişlerdir. Zehebî (ö. 748/1374) biyog-rafisine yer verdiği eserlerinde ondan bahsederken hâfız (hadisleri ezbere bi-len), mutkîn (hadis eğitim ve öğretiminde ciddi davranan, işini sağlam tutan), müksir (çok hadis nakleden), musannif (hadis alanında eser veren), kebîru's-şe'n (hadis ehli arasında büyük bir itibara sahip olan), ba'îdü's-sît (şöhreti uzak diyarlara ulaşan) gibi methedici ifadeler nakletmiştir.⁴⁰ Yine Zehebî onun hakkında imam (hadis ilminde önder),⁴¹ huccet (hadis sahasındaki ye-terliliği herkes tarafından kabul edilen, rivayet ettiği hadisler delil olarak kul-lanılan), aniye bi-hâza'se'n (hadis ilmine önem veren, ciddiye alan),⁴² ehadü'l-eimme (önde gelen hadis âlimlerinden biri)⁴³ şeklinde ta'dîl terimleri aktar-maktadır.

Zehebî'nin çağdaşı Takıyyüddîn es-Sübki de (ö. 756/1355) İbnü's-Se-ken'den bahsederken onu imâm, hâfız, sika (güvenilir), kesîru'l-hadîs (çok ha-dis nakleden) ve vâsiu'r-rihle (hadis öğrenmek için uzun seyahatlerde bulun-muş olan) gibi ifadelerle övmüş,⁴⁴ benzer övgü ifadeleri İbn Tagrîberdî (ö. 874/1469),⁴⁵ Celâlüddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505)⁴⁶ ve İbnü'l-İmâd el-Hanbelî (ö. 1089/1678)⁴⁷ tarafından da tekrar edilmiştir.

Uzun bir rihle sürecinden sonra Mısır'a yerleşen İbnü's-Seken burada ha-dis okutmak ve eser telif etmekle meşgul olmuştur. Horasan'da bulunduğu dönemde Buhârî'nin (ö. 256/869) meşhur râvilerinden Muhammed b. Yusuf el-Firebrî'den (ö. 320/932) *el-Câmiu's-sahîh*'i dinlemiş ve Mısır'a getirerek bu-rada rivayet etmiştir.⁴⁸ *el-Câmiu's-sahîh*'in Mısır'da ilk defa İbnü's-Seken tara-fından okutulduğu ve onun vasıtasıyla Mağrib ve Endülüs taraflarına ulaştığı belirtilmektedir. Talebelerinden Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Endelüsî (ö. 395/1004), hicrî 343 (954) tarihinde *el-Câmiu's-sahîh*'in tamamını

39 Örnek olmak üzere bk. Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1995), 1/171, 408-410, 3/504, 4/633, 5/343, 7/68.

40 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 351-380*, 88-89.

41 Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, 16/117.

42 Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 3/937.

43 Zehebî, *el-İber*, 2/92.

44 Sübkî, *Şifâü's-sikâm*, 20.

45 İbn Tagrîberdî, *en-Nücmü'z-zâhire*, 3/338.

46 Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, 379; Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara fi ahhâri Mısır ve'l-Kâhira*, nşr. Halîl el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/300.

47 İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 4/279.

48 Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, 16/117.

İbnü's-Seken'in Mısır'daki evinde kıraat metoduyla kendisinden almıştır.⁴⁹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Avnüllah el-Kurtubî (ö. 378/988) ve Muhammed b. Ahmed b. Müferric el-Kurtubî de (ö. 380/990) *el-Câmiu's-sahîh*'i kendisinden dinleyen Endülüslü âlimlerdir.⁵⁰

İbnü's-Seken, özellikle Mağrib ve Endülüs tarafından gelen hadis talebelerinin Mısır'dayanına uğradıkları ve ders halkasına katıldıkları bir muhaddistir. Talebelerinin kahir ekseriyetini onlar oluşturmuş, eserleri de daha çok onlar yoluyla batıya taşınarak Mağrib ve Endülüs'te meşhur olmuştur. Zehebî bu hususa değinirken "İbnü's-Seken'in eserlerini görmedik. Onlar daha çok Mağrib ulemasının elindedir" der.⁵¹ Bir başka ifadesinde de "İbnü's-Seken'in *es-Sahîhu'l-müntekâ* isimli eseri Endülüs'te okunmuş ve orada meşhur olmuştur"⁵² demektedir.

İbnü's-Seken, hicrî IV(X). asrın ilk yarısında sahih hadis derleyen, eser yazan ve eserine *es-Sahîh* veya bu anlamda isim veren İbnü'l-Cârûd, İbn Huzeyme, Ebû Avâne, Kâsım b. Asbağ ve İbn Hibbân gibi muhaddisler kadar meşhur bir hadis âlimidir. Nitekim, eseri *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'yı gören ve mütalaa eden biri olarak İbn Hazm el-Endelüsî (ö. 456/1064) onu bu âlimler arasında saymış, eserini de onların eserleri ile birlikte zikretmiştir.⁵³

3. Musannif Olarak İbnü's-Seken

Teliften çok hadis rivayeti, tetkiki ve öğretimi ile meşgul olduğu bilinen İbnü's-Seken velûd bir musannif değildir. Kaynaklarda genellikle onun üç eser kaleme aldığından bahsedilmiş, ancak bu çalışma için yaptığımız taramalarda başka eserleri de bulunabileceğine dair bazı ipuçları elde edilmiştir. Bilinen üç eseri hadis metinleri ve ricali konusundadır.

3.1. *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*

İbnü's-Seken'in sahih hadis derlemek maksadıyla kaleme aldığı en meşhur eseridir. Çok farklı isimlerle bilinen eser ilerde detaylı bir şekilde ele alınacak, muhtevastaki hadislerin değeri ve kaynak olarak hadis ilmindeki yeri konusunda bilgi verilecektir.

49 Polat, "İbnü's-Seken", 21/202-203.

50 İbn Tagrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 3/338.

51 Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, 16/117.

52 Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 3/937-938.

53 Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, 18/202.

3. 2. *el-Hurûf fî esmâi's-sahâbe*

Sahâbe tabakâtı alanında ilk yazılanlardan ve temel kaynaklardan biri olan eser *el-Hurûf fî's-sahâbe*,⁵⁴ *el-Hurûf fî esmâi's-sahâbe*,⁵⁵ *Kitâbü's-sahâbe*,⁵⁶ *Ma'rifetü's-sahâbe*,⁵⁷ *el-Hurûf fî ma'rifeti's-sahâbe*⁵⁸ gibi isimlerle anılmaktadır. Birbirine yakın olmakla birlikte farklılık gösteren bu isimlerden en isabetli olanı İbn Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071) ile İbn Hayr el-İşbilî'nin (ö. 575/1179) *el-Hurûf fî esmâi's-sahâbe* şeklindeki isimlendirmeleri olmalıdır. Zira bu iki âlim, diğerlerinin aksine eserin aslına rivayet yoluyla sahip olmuş, mütâlaa etmiş, hatta kaynak olarak kullanmış kimselerdir. İbnü's-Seken'in biyografisine ve eserlerine yer verilen kaynaklarda da çoğunlukla bu isim tercih edilmektedir.

Alfabetik olarak telif edilen ve müellifin hayatının erken bir döneminde tamamlandığı anlaşılan eseri talebesi Ebü'l-Kâsım Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 345/956) bizzat İbnü's-Seken'den dinlemiştir. Endülüslü âlim İbnü'l-Ebbâr (ö. 658/1260) bu konuda şu bilgiyi vermektedir: "Ebü'l-Kâsım el-Kurtubî, İbnü's-Seken'in sahâbeye dair eserini hicrî 345(956) yılında Mısır'da kendisinden dinlemiştir. Ben buna dair bilgiyi İbnü's-Seken'in kendi hattıyla düştüğü bir notta gördüm."⁵⁹ İbn Abdilber, sahâbeye dair eseri *el-İstîâb*'in mukaddimesinde, telif esnasında mürâcaat ettiği kaynaklardan bahsederken, İbnü's-Seken'in *el-Hurûf fî's-sahâbe* isimli eserinin kaynaklarından biri olduğunu söylemiş, eseri İbnü'd-Debbâğ Halef b. Kâsım el-Endelüsî'den (ö. 393/1003) baştan sona okuduğunu, Ebü'l-Kâsım'ın da onu müellif İbnü's-Seken'den semâ yoluyla aldığını belirtmiştir.⁶⁰ Yine İbn Hayr el-İşbilî *el-Hurûf fî esmâi's-sahâbe* ismiyle zikrettiği bu esere hocası Ebü Muhammed b. Attâb>İbn Abdilber>Halef b. Kâsım>İbnü's-Seken tarikiyle sahip olmuş ve mütâlaa etmiştir.⁶¹

el-Hurûf fî esmâi's-sahâbe kuvvetli bir ihtimale göre hicrî 600(1203) yılı civarına kadar ulaşmış, bundan sonraya intikal ettiğine dair kesin bir bilgiye rastlanmamıştır. Eserin en son bu tarih öncesinde görüldüğü ve kaynak olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak muhtevası kaynaklara intikal etmiş, sahâbe biyografi kitabı yazan âlimlerin tamamına yakını bir kısmı doğrudan

54 Ebü Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, nşr. Âdil Mürşid (Amman: Dâru'l-A'lâm, 1423/2002), 25.

55 İbn Hayr el-İşbilî, *Fehrese*, 215.

56 Ebü'l-Hasen Ali b. el-Kattân el-Fâsî, *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm el-vâkı'ayni fî Kitâbi'l-Ahkâm*, thk. Hüseyin Âyet Saîd (Riyad: Dâru Taybe, 1418/1997), 2/46, 259, 3/376.

57 Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes: Tecrîdü esânîdî'l-kütübi'l-meşhûra ve'l-eczâi'l-mensûra*, nşr. Muhammed Şekûr el-Meyâdinî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1998), 168.

58 Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 126-127.

59 Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Belensî İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla*, thk. Abdüsselâm el-Herrâs (Beyrut: Dâru'l-Fikr 1415/1995), 1/16.

60 İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 25.

61 İbn Hayr el-İşbilî, *Fehrese*, 215.

bir kısmı dolaylı olarak ondan alıntı yapmıştır. İbn Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071), İbnü'l-Esîr el-Cezerî (ö. 630/1233) ve İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) bunların en meşhurlarıdır. İbn Hacer sadece *el-İsâbe'* de adını zikrederek ondan 950 yerde bilgi aktarmıştır.⁶²

el-Hurûf fî esmâi's-sahâbe' nin günümüze ulaşmadığına dair kesine yakın bilgi söz konusu iken günümüzde özellikle sosyal medya platformlarında ve kaleme alınan bir takım yazılarda yazma bir nüshasının bulunduğu bilgisi paylaşılmaktadır. Dendiğine göre, Mağrib ulemasından Muhammed Abdülhay el-Kettânî'nin (ö. 1962) elinde bulunan yazmalar arasında İbnü's-Seken'in *el-Hurûf fî esmâi's-sahâbe'* sinin bir yazması da vardı ve o bunu gözü gibi koruyarak diğer yazmalarla birlikte seyahatlerinde bile yanında taşırdı. Vefatından sonra oğulları bu yazmaları Marakeş'te bulunan el-Hizânetü'l-Melikiyye'ye (Kraliyet Kütüphanesi) bağışlamış,*el-Hurûf fî esmâi's-sahâbe* de diğer yazmalarla beraber kütüphaneye intikal etmiş ve halen orada korunmaktadır.⁶³ Ancak bu güne kadar eserin orada korunan yazmalar arasında bulunduğunu gören ve kütüphane kayıtları ile kataloglarında ismi geçtiğinden bahsedememiştir.

3.3. *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*

Derlediği hadis metinleri üzerinde sıhhat ve kusur araştırmaları yaptığı bilinen İbnü's-Seken, çalışmaları esnasında hadislerin isnadlarında yer alan râvileri de incelemiş,⁶⁴ zayıf ve metruk olanları *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn* isimli müstakil bir eserde toplamıştır.⁶⁵ Görebildiğimiz kadarıyla, onun bu eserinden bahseden ve bir kısmını gördüğünü söyleyen ilk kişi Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir'dir (ö. 571/1176). İbn Asâkir bu konuda şöyle der: "Ben İbnü's-Seken'in hadis râvileri hakkında yazdığı hacimli bir kitabının bir cüzünü gördüm. Bu cüzdeki bilgiler onun râvi ve rivayet konusunda geniş bir birikime sahip olduğunu göstermektedir. Yalnız içinde bazı hatalar da var."⁶⁶ İbn Hayr el-İşbilî de (ö. 575/1179) esere, hocası Ebû Muhammed b. Attâb > İbn Abdilber > Halef b. Kâsım > İbnü's-Seken tarikıylasahip olmuş ve mütâlaa etmiş, ancak müellifin bunu tamamlayamadığını belirtmiştir.⁶⁷

İbnü's-Seken, muhtemelen ömrü kifâyet etmediği için *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*'i tamamlayamamış, tamamlayıp son şeklini veremediği için de doğal olarak içinde bazı hatalar kalmıştır. Kendisinden alıntı yapan sonraki dönem müelliflerinin eserlerinde onun zayıf râvi değerlendirmelerine dair örnekler

62 Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, *İbn Hacer el-Askalânî musannefâtuhu ve dirâsetün fî menhecîhi ve mevâridihi fî kitâbihi el-İsâbe* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1997), 2/142.

63 Hâzîmî, "Dirâsetü kitâbi *Ma'rifetü's-sahâbe* li-İbnü's-Seken", 2484-2485.

64 Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, 16/117.

65 Rişvân, "el-İmâm el-Hâfız Ebû Ali İbnü's-Seken", 286.

66 İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 21/219.

67 İbn Hayr el-İşbilî, *Fehrese*, 211.

bulunmaktadır.⁶⁸ Tespitlerimize göre *ed-Duaîfâ ve'l-metrûkîn*'i en son gören İbn Asâkir ve İbn Hayr el-İşbilî'dir. Dolayısıyla eserin hicrî 600 (1203) yılı sonrasına ve günümüze ulaştığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.⁶⁹

4. Sahih Hadis İhtiva Eden Eser Olarak *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*

4.1. Eserin İsmi

es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra kaynaklarda çok farklı isimlerle zikredilmiştir. Bu ihtilâfın nedeni konusunda açık bir bilgi bulunmamakta, ancak uzun olan asıl ismin pratikteki kullanımının zorluğundan ve sonradan gelen âlimlerin eserin muhtevasını dikkate alarak ismi kısaltmaya gitmiş olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kaynaklarda eserden bahsedilirken *es-Sihâhu'l-me'sûra an Resûlillâhi sallâlahü aleyhi ve selem*,⁷⁰ *es-Sünenü's-sihâhi'l-me'sûra an Resûlillâhi sallâlahü aleyhi ve selem*,⁷¹ *Sünenü's-sihâh el-me'sûra*,⁷² *Sahîhu'l-müntekâ fi'l-hâdîs*,⁷³ *es-Sahîhu'l-müntekâ*,⁷⁴ *es-Sünen fi'l-hadîs*⁷⁵ ve *el-Musannef*⁷⁶ gibi isimler kullanılmıştır. Aralarında küçük farklar bulunan ve çoğaltılması mümkün olan bu isimleri *es-Sünen*, *es-Sihâh* (*es-Sahîh*) ve *es-Sünenü's-sihâh* şeklinde üç grupta toplamak mümkündür. Görüldüğü gibi bunlardan *es-Sünen* ve *es-Sihâh*, *es-Sünenü's-*

68 Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 3/504, 4/633, 5/343.

69 İbnü's-Seken'in biyografisine yer verilen kaynaklarda ve genel olarak müellefâtı tanıtan bibliyografik eserlerde ismi geçmeyen, ancak taramalar esnasında karşılaştığımız bir bilgiden onun *Hadîsü's-Sevrî* isimli bir eserinin daha olabileceği kanaati hasıl olmuştur. Reşidüddîn el-Attâr (ö. 662/1263), Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî'nin (ö. 261/874) *el-Câmiu's-sahîh*'i üzerine kaleme aldığı *Gureru'l-fevâidi'l-mecmûa* adlı eserinde bir hadisin tahririni konu ederken şöyle bir ifade kullanmaktadır: "Bu hadisi Hafız Ebû Ali İbnü's-Seken el-Mısırî, Sevrî'nin hadislerini topladığı mecmûada tahrir etmiştir." İbnü's-Seken'in, Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 161/778) rivayetlerini derlediği bir mecmûası bulunduğu anlamına gelen, ancak ek delillerle teyid edilmesi gereken bu bilgi için bk. Reşidüddîn Ebû'l-Hüseyn Yahya b. Ali el-Attâr el-Kureşî, *Gureru'l-fevâidi'l-mecmûa fi beyâni mâ vekaa fi Sahîh-i Müslim mine'l-ehâdîsi'l-maktûa*, thk. Muhammed Hurşâfi (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996), 143.

70 Kâtip Çelebi Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'kütüb ve'l-fünûn*, nşr. Şerafettin Yaltkaya -Kilisli Rifat Bilge (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971), 2/1074.

71 Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 25.

72 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1006.

73 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1075.

74 Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara*, 1/300; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 25.

75 İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müllifin ve âsâru'l-musannifin* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951), 1/389.

76 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1711-1712. Kâtip Çelebî (ö. 1067/1657), İbnü's-Seken'in eserinin ismini bu şekilde verdikten sonra, bu eserin daha önce zikrettiği *es-Sünen fi'l-hadîs* ile aynı eser olabileceğini hatırlatmıştır.

sihâh el-me'sûra' dan kısaltılmıştır. *es-Sünen* kısaltması daha çok Mağrib ve Endülüs uleması,⁷⁷ *es-Sihâh (es-Sahîh)* kısaltması ise genel olarak hadis âlimleri tarafından kullanılmaktadır.⁷⁸

Eser için kullanılan üçüncü isim, diğer ikisini de muhtevasında barındıran *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra an Rasûlillahi sallallahü aleyhi ve sellem* veya bundan kısaltılmış olan *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra'* dır. Eserin orijinal ismi de bu olmalıdır. Hadis âlimleri ve biyografi müellifleri arasında pek çok kişi bu ismi kullanmış, buna binaen bu çalışmada da *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra* ismi tercih edilmiştir.⁷⁹

4.2. Eserin Telif Sebebi, Kaynakları ve Muhtevası

Hicrî IV(X). asrın ilk yarısında Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'lerini örnek alan bazı muhaddisler sadece sahîh hadis toplayan eser telifine yönelmiş, İbnü's-Seken'in *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra'sı* da bunlardan biri olarak kaleme alınmıştır. İbn Hazm (ö. 456/1064) *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra'*nın telif sebebi hakkında şöyle bir bilgi nakleder: "Hadisle meşgul olan bazı kimseler toplanıp İbnü's-Seken'e gelmiş ve 'hadis konusunda telif edilen eserlerin sayısı hayli arttı, üstad bize bunlardan bazısını tavsiye etse de onları mütâlaa etmekle yetinsek' demişler. İbnü's-Seken bir müddet düşünmüş, sonra evine girip elinde dört cilt kitapla gelmiş. Getirdiği kitapları üst üste koyarak ve göstererek 'Bu kitaplar Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin eserleridir ve bunlar İslâm'ın esas kaynaklarıdır' diyerek bu dört kitabı tavsiye etmiştir."⁸⁰ İsteğe binaen Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'leri ile Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*'lerini tavsiye eden İbnü's-Seken, daha sonra bu dört eseri esas alarak *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra'sını* telif etmiştir. İbn Hayr el-İşbilî budurumu şöyle ifade etmektedir: "İbnü's-Seken *es-Sünen* adlı eserinde Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin kitaplarında bulunan süneni

77 İbn Hayr el-İşbilî, *Fehrese*, 125; İbnü'l-Kattân, *Bejânü'l-vehm ve'l-ihâm*, 2/223, 429; Reşidüddîn el-Attâr, *Nüzhetü'n-nâzir*, 73.

78 Örnek olmak üzere bk. Ebû Ömer Yusuf b. Abdillab b. Abdilber en-Nemerî, *et-Temhîd li-mâ fi'l-Muatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf vd. (Londra: Müessesetü'l-Furkan, 1439/2017), 11/39; Ebû Hafs Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr fi tahrîci ehâdisi's-Şerhi'l-kebîr*, thk. Mustafa Ebü'l-Gayt vd. (Riyad: Dâru'l-Hicre, 1425/2004), 1/284.

79 Bazı kaynaklarda İbnü's-Seken'in eserlerinden bahsedilirken verilen bilgilerde *es-Sünen fi'l-hadîs*, *es-Sihâhu'l-me'sûra anî'n-Nebî sallâllahü aleyhi ve sellem*, *es-Sahîhu'l-müntekâ fi'l-hadîs* şeklinde kitap isimleri sıralanmakta ve bunların herbiri müstakil birer esermiş gibi gösterilmektedir. Oysa bunlar müstakil değil, aynı eser için yapılmış farklı isimlendirmelerdir. Bu konuda bk. İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hedîyyetü'l-ârifin*, 1/389.

80 Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdirrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402-1413/1982-1992), 1/167; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, 380.

(ahkâm konulu hadisleri) toplamıştır.”⁸¹ İbn Hayr'ın ifadesinden anlaşıldığı üzere, İbnü's-Seken eserinde câmi' ve musannef türü eserlerin konusu olan siyer, megâzî, fiten, melâhim ve benzeri bölümleri bir tarafa bırakarak sadece ahkâm konulu ve kendi şartlarına göre sahih olan hadisleri cem' etmiş, sonra bunları sünen müelliflerinin telif metodu olan fıkıh başlıklarına göre tasnif etmiştir.⁸²

İbn Hazm'ın, İbn Hayr el-İşbilî'nin, ayrıca *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'dan nakilde bulunan diğer âlimlerin aktardıklarından anlaşıldığına göre İbnü's-Seken eserini oluştururken iki tür kaynaktan yararlanmıştı. Bunlardan biri İslâm'ın temel kaynakları olduğunu belirttiği Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'leri ile Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*'leridir.⁸³ O eserini bunlarda bulunan ahkâm konulu hadisleri tekrarlarını hafız etmek suretiyle derleyerek oluşturmuştur.⁸⁴ İkinci tür kaynağı ise kendisine ulaşan tariklerle sahip olduğu hadislerden seçip eserine aldıklarıdır. Bunlar bazen hadisin metninde bulunan bir fazlalığa işaret etmek, bazen aynı hadisin farklı bir sahâbîden de nakledildiğini göstermek, bazen de kaynak olarak esas aldığı dört kitapta yer almayan hadislere ek hadis tahrîc etmek şeklinde olmuştur. Bunlardan her birinin kaynaklarda pek çok örneği bulunmaktadır.⁸⁵

es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra günümüze ulaşmadığı için ihtiva ettiği hadis sayısını tespit etme imkanı bulunmamaktadır. Ancak ulaşan bazı bilgilerden hareketle birtakım çıkarımlar yapmak mümkündür. Eserin temel dayanağı Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'leri ile Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*'leri olduğu ve bu eserlerdeki ahkâm hadislerinin derlendiği dikkate alınırsa⁸⁶ bunların muhtevastaki ahkâm hadislerinden hareketle ortalama bir rakamdan bahsedilebilir. Esere sahip olan ve mutâlaa ettiği bilinen İbn Hayr el-İşbilî, Ebü'l-Velîd İbnü'l-Faradî'den (ö. 403/1013) şunu nakleder: “İbnü's-Seken'in (hadis konusundaki) musannefine sahip olan kimsenin (ahkâm konusunda) elinde bulunmayan fazla hadis kalmamıştır.”⁸⁷ Zehebî de (ö. 748/1348), İbnü's-Seken'in *el-Müntekâ es-Sahîh*'inin hacimli bir kitap olduğunu belirtir.⁸⁸

81 İbn Hayr el-İşbilî, *Fehrese*, 125.

82 Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 25.

83 İbnü's-Seken'in bu dört eseri sahih olarak değerlendirmesi ve İslâm'ın temel kaynakları olduğunu söylemesi, kendisine sadece bu dört eserin ulaştığı şeklinde yorumlanmış, ancak araştırmalar bu yorumun sağlam bir bilgiye dayanmadığını ve isabetli olmadığını ortaya koymuştur. Bu görüşü dile getiren el-Bikâ'î'nin sözü için bk. *en-Nüketü'l-vefiyye*, 1/272.

84 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal*, 1/167.

85 Bk. İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-münîr*, 4/137; a.mlf., *Tuhfetü'l-muhtâc ilâ edilleti'l-Minhâc*, nşr. Abdullah b. Se'âf el-Lihyânî (Mekke: Dâru Hırâ', 1406), 1/166-167.

86 İbn Hayr el-İşbilî, *Fehrese*, 125.

87 İbn Hayr el-İşbilî, *Fehrese*, 125.

88 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 351-380*, 89.

Bu verilerden hareketle, telifte esas alınan dört hadis kitabından derlenen tekrarsız hadisler ve müellifin kendisine ulaşan tariklerle tahrir ettikleri toplandığında, ayrıca ahkâm hadislerini içeren sünenlerdeki hadis sayısı dikkate alındığında *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra'* da yaklaşık olarak 5.000 civarında hadis bulunduğu tahmin edilebilir.⁸⁹

4.3. Hadis Kabul Şartları ve Eserdeki Hadislerin Sıhhat Açısından Durumu

İbnü's-Seken günümüze ulaşmayan *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra'* s'ı için bir mukaddime kaleme almış ve bu mukaddimenin bazı kısımları sonraki dönemlere alıntılarla intikal etmiştir. İntikal eden bilgiler onun mukaddimedede, eserine aldığı hadislerin niteliği ve değeri hakkında bilgi verdiğini göstermekte, bu da hadis kabul şartları hakkında fikir edinme imkânı sunmaktadır. İbnü's-Seken'in, eserinin mukaddimesinde şöyle dediği nakledilir:

"Sen benden, bana göre sahih olan, ayrıca rivayetleri kimse tarafından ta'n edilmeyen değişik bölge muhaddislerinin naklettiği me'sûr sünnetleri toplamamı istedin. Ben de senin bu arzunu üzerinde düşündüm. Sonra baktım ki senin benden istediğini hadis âlimlerinden bazı kimseler yapmışlar. Ben onların naklettikleri hadislerin hepsini gözden geçirdim. Zikrettiklerinin büyük bir kısmını bir kitapta topladım. Telif metodunda da onlara uydum. Neticede senin isteğine bu şekilde cevap vermiş oldum. Derlediğim hadislerden oluşan eseri Müslümanların ahkâm konusunda ihtiyaç duydukları konu başlıklarına göre tasnif ettim. Bilindiği üzere sadece sahih hadis toplamak düşüncesiyle hareket eden ilk kişi Buhârî'dir. Ondan sonra Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî gelir. Ben onların kitaplarını dikkatli bir şekilde okudum, naklettikleri hadisler üzerinde incelemeler yaptım ve sahih hadis toplama konusunda büyük mesai harcadıklarını gördüm. Bundan dolayı da bu kitapları esas kabul ettim. Kitabımda zikrettiğim ve hakkında herhangi bir şey söylemediğim hadisler, bu dört âlimin sahih olduğu konusunda ittifak ettikleri hadislerdir. Eğer bunlardan herhangi birinin tek başına rivayet ettiği bir hadis zikredersem bu durumda zikrettiği hadis ile ilgili değerlendirmesini ve delilini açıkladım. Hadisi diğerlerine değil, sadece ona nisbet ettim. Bu dört müellifin kitapları dışından zikrettiğim hadislerde, hadisi nakleden kişinin tek kaldığını gösterdim ve hadisteki illeti de açıkladım."⁹⁰

Anlaşıldığına göre İbnü's-Seken eserine Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin sahih olduğu konusunda ittifak ettiği, onlardan sadece birinin sahih olduğunu belirtip tahrîc ettiği ve bu dört müellifin dışında başkaları tarafından nakledilip kendisine ulaşan hadisler almıştır.⁹¹ Yine mukaddimeye göre

89 Şâyi', *el-Hâfiz İbnü's-Seken*, 43.

90 Sübkî, *Şifâü's-sikâm*, 19.

91 Sübkî, *Şifâü's-sikâm*, 19.

o eserine aldığı hadisleri üç kısma ayırmış, bunlardan birinci kısmı sahih olduğu konusunda ittifak bulunan hadislerdir ki o bunları hiçbir değerlendirmeye tabi tutmadan doğrudan eserine almıştır. İkinci kısmı ise, dört müelliften birinin sahih olduğunu belirttiği hadislerdir. Bu nitelikteki hadisleri o müellifinin sıhhat açısından değerlendirmesi ile birlikte zikretmiştir. Üçüncü kısım hadisler ise temel kaynak kabul ettiği dört kitap dışından aldığı ve üzerinde durduğu konu ile alakalı hadislerdir. Bu kısımdaki hadislerin bir kısmı sahîh, bir kısmı ise muallal olup muallal olanlar illetlerine işaret etmek için kitaba alınmıştır.⁹²

Eserine bu şartlara göre hadis alan İbnü's-Seken, hicrî VIII(XIV). asır âlimlerinden İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401) tarafından hadis tashihi konusunda mütesahil davranan bir kişi olarak nitelendirilmiştir. O, bu nitelemeyi *es-Sünenü's-sihâhi'l-me'sûra*'dan menkul bazı hadislerin açıklaması esnasında yapmaktadır.⁹³ Ancak İbnü'l-Mülakkın'ın ve ona dayanarak bazı kimselerin bu anlamda yaptıkları değerlendirmeler isabetli değildir. Müellifin eserine yazdığı mukaddimenin yukarıda zikredilen kısmı günümüze ulaşmasa veya bilinmeseydi gerçekten teşâhülden bahsetmek mümkün olurdu. Mukaddimenin varlığı ve ona bakarak yapılacak değerlendirme, teşâhül görüşünün gerçeğe uymadığını ve vâkia ile örtüşmediğini ortaya koymaktadır. Her şeyden önce İbnü'l-Mülakkın ve başkalarının İbnü's-Seken'in *es-Sünenü's-sihâhi'l-me'sûra*'sından aktardıkları nakiller gözden geçirildiğinde, bunlar arasında zayıf olarak değerlendirilenlerin sayı itibarıyla çok az olduğu anlaşılmaktadır. 5000 civarında hadis ihtiva ettiği tahmin edilen eserin az sayıdaki zayıf hadisinden hareketle teşâhülden bahsetmenin isabetli olmayacağı açıktır. Zira zayıf hadislerin değerlendirmesinde, özellikle hakkında ihtilaf bulunan râvilerin cerh ve ta'dîl açısından durumuna göre farklı neticeler ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda birilerine göre zayıf olan hadis İbnü's-Seken'e göre sahîh veya hasen olabilir. Böyle olunca teşâhül değerlendirmesini ihtiyatla karşılamak gerekir.

Önemli bir diğer husus, İbnü's-Seken eserine aldığı hadisleri üç kısma ayırmış, bunlardan ilk iki kısımda yer alanlar kendisine ait sıhhat şartlarına uyanlar, üçüncü kısımda zikredilenler ise üzerinde durduğu konu ile ilgili olup illetlerine ve kusurlarına işaret edilmek üzere buraya alınanlardır.⁹⁴ Zayıf ve muallal olduğu belirtilen ve bunlara dayanarak teşâhül gösterdiği söylenen hadislerin bu kısımlardan hangisinde zikredildiği bilinmemekte, eser

92 Rişvân, "el-İmâm el-Hâfız Ebû Ali İbnü's-Seken", 277-278.

93 İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-münîr*, 2/73, 3/444, 522.

94 İbnü's-Seken *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'da, hadislerde görülen kusurlara işaret etmek maksadıyla hadis zikretmiştir. Bu nitelikte hadisler eserden menkul rivayet içeren kaynaklarda bulunmaktadır. Örnek olmak üzere bk. İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 11/39; İbnü'l-Mülakkın, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 1/230-231, 516, 527-528; a.mlf., *el-Bedru'l-münîr*, 1/658, 2/337, 3/495, 5/541, 7/300, 8/30.

günümüze ulaşmadığı için de bunu tespit etme imkânı bulunmamaktadır.⁹⁵ Dolayısıyla bu konuda aceleci davranmamak, eserin tamamı veya en azından bir kısmı gün yüzüne çıkarsa, muhtevayı görerek değerlendirme yapmak ve ondan sonra tesahül konusunda karar vermek daha isabetli olacaktır.

4.4. Eserin Tertibi ve Telif Metodu

İntikal eden bilgilerden anlaşıldığına göre, *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra* ale'l-ebvab esasa göre tasnif edilmiş sünen türü bir eserdir. Eser kitab (bölüm) ve bab (konu) başlıklarına göre hazırlanmış, her bölümün ve konunun hadisleri alt alta sıralanmıştır.⁹⁶ Günümüze ulaşmadığı için eserdeki hadislerin muhteva sıralaması konusunda kesin bilgi bulunmamakta, ancak aynı dönemde kaleme alınan benzer müellefatın içerikleri göz önüne alındığında yaklaşık olarak günümüze ulaşan sünen türü eserlerin tertibine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Eserden nakilde bulunanların ifadesine göre İbnü's-Seken eserinin başına bir mukaddime yazmış, bu mukaddimedeeserin tertibi, telif metodu, muhtevâ için derlediği hadislerin sıhhat durumu ve değeri gibi konular hakkında bilgi vermiştir.⁹⁷

İleride örneklerle açıklanacağı üzere İbnü's-Seken, *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'da hadisleri sened ve metinleriyle birlikte zikretmiş, senedler ve senedlerde yer alan râviler ile hadislerin metinleri konusunda sık sık değerlendirmeler yapmış, bu esnada birçok sened, râvi ve metin hakkında kendi görüş ve kanaatini belirtmiştir. *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'dan başka kaynaklar vasıtasıyla hadis aktaran Süyûtî'nin (ö. 911/1505) nakillerinin akabinde zikrettiği değerlendirmelerde bunu açıkça görmek mümkündür. Senedle ilgili değerlendirmelere, "قال ابن السكّن: اسناده صالح" = İbnü's-Seken dedi ki: Bu hadisin isnadı salih/sahih ve hasen hadislerin isnadları ayarındadır"⁹⁸ ve "قال ابن السكّن: في اسناده نظر" = İbnü's-Seken dedi ki: Bu hadisin isnadı hakkında farklı görüşler var, araştırılması gerekir"⁹⁹ ibareleri örnek olarak zikredilebilir. Şu ibare ise metinle ilgili değerlendirmelerin örneğidir: "قال ابن السكّن: هذا حديث مشهور" = İbnü's-Seken dedi ki: Bu hadis meşhur bir hadistir".¹⁰⁰ Aktardığı hadislerin kaynaklarını da

95 Şâyi', *el-Hâfız İbnü's-Seken*, 64-65.

96 Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 25-26.

97 Sübkî, *Şifâü's-sikâm*, 19.

98 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, nşr. Muhtâr İbrahim el-Hâic (Kahire: Dâru's-Saade li't-Tibâ'a, 1426/2005), 9/332, 18/580, 19/47.

99 Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 8/269.

100 Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 9/711.

belirten Süyûtî, başka müellifler tarafından tahrîc edilmeyip İbnü's-Seken'in kendisine ulaşan isnadlarla naklettiği hadisler de tespit etmiş, bunları eserinde zikretmiştir.¹⁰¹

Eserden yapılan nakiller *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'da yer alan hadislerin isnadlarıyla birlikte tahrîc edildiğini çok açık bir şekilde ortaya koymuştur. Böyle olduğu halde bazı kaynaklarda eserden "senedleri kaldırılmış kitap" olarak bahsedilmesi¹⁰² isabetli olmadığı gibi vâkıya da uygun değildir. Bu konuya ileride özel bir başlıkta değinilecektir.

İbnü's-Seken *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'da yerine göre muallak hadis zikretmiş,¹⁰³ mevkûf rivayete yer vermiş,¹⁰⁴ senedde var olan inkita' ve ittisale işaret etmiş,¹⁰⁵ nasih ve mensuhtan bahsetmiş,¹⁰⁶ kendisinden önceki âlimlerin bazı hadislerle ilgili görüşlerine ve değerlendirmelerine yer vermiş,¹⁰⁷ bazen hadislerde geçen garip kelimeleri açıklamış,¹⁰⁸ anlaşılması zor yerler ve konular hakkında bilgi vermiş,¹⁰⁹ râvileri değerlendirmek ve hadisin sıhhat ve nev'ine işaret etmek için pek çok hadis ıstılahı kullanmıştır.¹¹⁰

4.5. Eserin Önemi ve Değeri

es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra, hadis ehli arasında sahih hadis derlemek maksadıyla kaleme alınmış bir eser olarak bilinmektedir. Eserden bahseden ve ondan istifade etmiş olan birçok âlim rivayetlerinin sahih olduğunu söylemiş, eseri sahih hadis ihtiva eden kaynaklar arasında zikretmiştir. İbnü's-Seken kendisi de kaleme aldığı mezkûr mukaddimede, eserin aslını oluşturmak üzere derlediği hadislerin sahih olduğundan bahsetmiştir. O, sadece sahih hadis toplamak düşüncesiyle hareket eden ilk kişinin Buhârî olduğunu söyledikten sonra, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin ona tabi olduklarını söylemekte, eserini onlardan yaptığı seçmelerden hareketle oluşturduğunu belirtmekte, dört eserden zayıf hadis ihtiva etmesi mümkün olan Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*'lerinden sahih olan hadisleri seçtiğine işaret etmektedir. İlletli hadisleri de kusurlarına işaret etmek için nakletmişve kusurlu olduklarını belirtmiştir.¹¹¹

101 Örnek olmak üzere bk. Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 6/577, 19/424.

102 Sübkî, *Şifâü's-sikâm*, 19; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 25.

103 İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-münîr*, 2/111, 7/62.

104 İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-münîr*, 6/430.

105 İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 11/39.

106 İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-münîr*, 3/495.

107 İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 11/39.

108 İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-münîr*, 2/323.

109 İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-münîr*, 4/67.

110 Örnek olmak üzere bk. Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 1/110, 8/269, 9/332, 711, 18/590, 19/47; Rişvân, "el-İmâm el-Hâfız Ebû Ali İbnü's-Seken", 290 vd.

111 Sübkî, *Şifâü's-sikâm*, 19.

Zehebî'nin (ö. 748/1374) naklettiğine göre bazı kimseler İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) yanında "Hadis eserlerinin en üstünü *el-Muvattâ'*dır" şeklinde bir söz söylemiş, o bunu duyunca şöyle demiştir: "Hayır! Üstün kabul edilmeyi en çok hak eden kitaplar sırasıyla Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'leri, İbnü's-Seken'in *es-Sahîh*'i, İbnü'l-Cârûd ile Kâsım b. Asbağ'ın *el-Müntekâ*'ları ve Ebû Dâvûd ile Nesâî'nin *es-Sünen*'leridir."¹¹² Eseri gören ve ondan nakilde bulunan biri olarak İbn Hazm'ın, *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'yı Buhârî ve Müslim'in eserlerinden hemen sonra zikretmesi, eserin önemini ve ona verdiği değeri ortaya koymaktadır.

Yine Süyûtî (ö. 911/1505), bütün hadisleri bir araya getirmeye çalıştığı *Cem'u'l-cevâmi'* adlı eserinde İbnü's-Seken'den de çok sayıda hadis nakletmiştir. O eserinin mukaddimesinde, telif için kullandığı kaynaklardan ve kaynaklardaki hadislerin değerinden bahsederken, eserlerini sahih hadis toplamak düşüncesiyle kaleme alan Buhârî, Müslim, İbn Hibbân ve Ziyâeddîn el-Makdisî gibi âlimlerden aktardığı hadisleri mutlak olarak sahih kabul ederek kitabına almış, İbnü's-Seken'in *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'sını da bunlar arasında saymış, buradan aldığı hadisleri "sahihtir" remziyle işaretlediğini belirtmiştir.¹¹³ Süyûtî, eserine aldığı her hadis için bazen bir, bazen birden fazla kaynak gösterirken, İbnü's-Seken'den naklettiği bir kısım hadisler için sadece onu kaynak göstermekte,¹¹⁴ bu da başka kaynaklarda tahrîc edilmeyip *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'da İbnü's-Seken'in kendine has isnadlarla yer verilmiş hadis bulunduğunu ortaya koymaktadır. Eser bu nitelikte rivayet ve bilgi içermesi açısından da önemlidir.

4.6. Eserin Râvileri ve Sonraki Dönemlere İntikali

İlmî seyahatlerini tamamladıktan sonra Mısır'a yerleşen ve vefatına kadar buradan ayrılmadığı bilinen İbnü's-Seken, eserlerini Mısır'da kaleme almış, sahip olduğu hadis birikimini de orada rivayet etmiştir. Kaynaklarda açıkça belirtildiğine göre o ve eserleri şark âlimleri arasında pek meşhur olmamış, kendisinden hadis dinleyen ve eserlerini nakledenler daha çok Mağrib ve Endülüs âlimleri olmuştur. Zehebî ondan bahsederken "Eserlerini görmedik, bunlar daha çok Mağrib uleması arasında yayılmıştır"¹¹⁵ ve "Eseri *el-Müntekâ es-Sahîh* Endülüs âlimlerine intikal etmiş hacimli bir kitaptır"¹¹⁶ şeklinde ifadeler kullanmaktadır.

112 Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, 18/202.

113 Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 1/44.

114 Örnek olmak üzere bk. Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 6/577, 19/424.

115 Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, 16/117.

116 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 351-380*, 26/89.

es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra'nın en önemli râvisi İbnü'd-Debbağ diye bilinen Halef b. Kâsım el-Endelüsî'dir (ö. 393/1003). Eserlerinde İbnü's-Seken'den çok nakil bulunan İbn Abdilber en-Nemerî rivayetlerinin tamamına yakını İbnü'd-Debbağ vasıtasıyla almış ve nakletmiştir.¹¹⁷ Eseri İbnü's-Seken'den nakleden âlimlerden bir diğeri Ebü'l-Kâsım el-Hannât diye meşhur olan Asbağ b. Abdullah b. Meserre el-Kurtubî'dir (ö. 388/998). Ebü'l-Velîd İbnü'l-Faradî (ö. 403/1013) buna değinirken, "Ebü'l-Kâsım el-Hannât, Ebû Ali Said İbnü's-Seken'in sünen konulu *es-Sahîh* isimli eserini kendisinden semâ yoluyla almıştır" demektedir.¹¹⁸ Yine Endülüslü âlim Muhammed b. Sa'dûn el-Bâcî (ö. 392/1001) şark seyahati esnasında Mısır'a gelmiş ve hicrî 347(958) yılında burada İbnü's-Seken'in ders halkasına katılmış, *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'yı da bu esnada kendisinden dinlemiştir.¹¹⁹

Daha önce de ifade edildiği üzere *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra* kuvvetli bir ihtimale göre hicrî 600(1203) yılı civarına kadar ulaşmış, bundan sonraya intikal ettiğine dair kesin bilgiye rastlanmamıştır. Hatta 600 yılı öncesinde bile eserin nüshalarının çok az olduğu anlaşılmaktadır. Gerçi hicrî VIII(XIV). asır âlimlerinden İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401) naklettiği bir rivayetin akabinde "Daha sonra *es-Sihâhu'l-me'sûra* ismiyle bilinen İbnü's-Seken'in *es-Sünen*'inde şunu gördüm"¹²⁰ diyerek eseri gördüğü anlamına gelecek bir ifade kullanmış, ancak bunu teyit edecek başka hiçbir bilgi ile karşılaşılmamıştır. Onun bu ifadeyi, İbnü's-Seken'den yapılmış bir nakilde gördüğü anlamında kullandığını söylemek daha isabetli olacaktır.

es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra'yı mütâlaa eden ve ondan nakilde bulunan pek çok Mağrib ve Endülüslü âlim bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse eseri gören ve ondan övgü ile bahseden İbn Hazm (ö. 456/1064)¹²¹ ile İbn Abdilber (ö. 463/1071),¹²² İbn Beşküval (ö. 578/1183),¹²³ Ebû Ali el-Gassânî (ö. 498/1105)¹²⁴ ve İbnü'l-Kattân el-Fâsî (ö. 628/1231) bunlardan sadece birkaçıdır.¹²⁵ Şark âlimlerinin İbnü's-Seken'den yaptıkları nakillere bakıldığında

117 Örnek olmak üzere bk. İbn Abdilber *et-Temhîd*, 1/686, 3/287, 509, 6/325, 15/70, 441.

118 İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemâi'l-Endelüs*, 1/156.

119 İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemâi'l-Endelüs*, 2/791.

120 İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-münîr*, 2/111.

121 Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Kurtubî, *el-Muhallâ*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Kahire: İdâretü't-Tibâ'ati'l-Münîriyye, 1347-1352), 1/82, 106.

122 İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 1/686, 3/287, 509, 6/325, 15/70, 441.

123 Ebü'l-Kâsım Halef b. Abdilmelik İbn Beşküvâl el-Kurtubî, *Gavâmidu'l-esmâi'l-mübhem*, nşr. İzzüddîn Ali es-Seyyid vd. (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407), 1/70, 424, 494, 2/359, 559, 586, 598, 719, 762, 725.

124 Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Gassânî, *Takyîdü'l-mühmel ve temyîzü'l-müşkil*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl (Fas: Vezâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1418/1997), 2/8, 41-42, 105, 137, 141, 142, 168, 180.

125 İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm*, 2/46, 47, 80, 223, 241, 259, 262, 286.

bunların tamamına yakınının Mağrib ve Endülüs âlimleri vasıtasıyla alındığı görülmektedir.¹²⁶

es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra' dan en çok nakilde bulunan hadis âlimlerinden biri İbnü'l-Mülakkın'dır. İbnü'l-Mülakkın sadece *el-Bedru'l-münîr* adlı eserinde ondan 150' den fazla yerde nakilde bulunmuş, bunların büyük bir kısmını İbnü'l-Kattân el-Fâsî vasıtasıyla aldığını açıkça belirtmiştir.¹²⁷

4.7. *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra* İsnadı Mahzûf İlk Eser Olabilir mi?

es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra' nın hadis tarihinde isnadı mahzûf ilk eser olduğuna dair kaynaklarda bir bilgi nakledilmekte ve bu bilgi günümüzde de bir kısım araştırmacılar tarafından tekrar edilmektedir. Araştırmalarımıza göre bu görüşü ilk olarak Takıyyüddîn es-Sübki (ö. 756/1355) "هو كتاب محذوف الأسانيد = o isnadı mahzûf bir kitaptır" diyerek ortaya atmış,¹²⁸ daha sonra Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî (ö. 1346/1927) ona dayanarak benzer bir durumdan bahsetmiştir.¹²⁹ Günümüzde İslam dünyasında ve ülkemizde yapılan birtakım çalışmalarda bu iki kaynağa dayanılarak bilgi aynen tekrar edilmektedir. Oysa bu bilgi gerçekle bağdaşmayan, vâkiya uygun düşmeyen ve daha güçlü delillerle reddedilebilecek nitelikte bir bilgidir. Takıyyüddîn es-Sübki'nin bu hataya neden ve nasıl düştüğü konusunda açık bir delil bulunmamaktadır. Konumuzu açacağı için burada bu hususu tartışmak yerine eserin isnadlı bir eser olduğunu gösteren ve kanıtlayan bilgiler üzerinde durmak daha isabetli olacaktır. Her şeyden önce İbnü's-Seken'in yaşadığı ve eseri *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra'* yı kaleme aldığı IV(X). asrın ilk yarısında isnadsız hadis nakletmek bilinen bir şey değildi. Hatta hadis eda ve tahammül prensiplerine uygun düşmeyeceği için önemli bir cerh sebebi olabilirdi. Bu açıdan İbnü's-Seken hakkında bir şey söylenmemiş olması, aksine kendisinin yaptığı cerh ve ta' dilere itibar ediliyor olması isnadsız hadis nakletmediğini göstermektedir.¹³⁰ İsnadı hafzederek hadis nakletme işi ilk defa VI(XII). asrın başlarında görülmüş

126 Örnek olmak üzere bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyım el-Cevziyye ed-Dımaşkî, *Tehzîbü's-Sünen*, nşr. İsmail b. Gâzî Merhaba (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1428/2007), 1/263, 435; Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç el-Bekcerî, *Şerhu Sünen-i İbn-i Mâce*, nşr. Kâmil Uveyda (Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419/1999), 1/147, 234-235, 429, 2/578, 654, 3/897; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylâî, *Nasbü'r-râye li-ehâdîsi'l-Hidâye*, nşr. Muhammed b. Yusuf el-Bennûrî (Cidde: Müessesetü'r-Reyyân, 1418/1997), 1/160, 2/84; Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Ebû'l-Münzir Hâlid b. İbrâhim el-Mısri (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1420/1999), 3/252, 6/72-73; a.mlf., *Umdetü'l-kârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 7/90, 8/166, 9/270, 19/248.

127 Örnek olmak üzere bk. İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedru'l-münîr*, 1/576, 2/43, 563, 3/45, 246, 268, 4/562, 6/307, 9/312.

128 Sübki, *Şifâü's-sikâm*, 19.

129 Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 25.

130 Şâyi', *el-Hâfız İbnü's-Seken*, 80.

ve bundan sonra yaygınlaşmıştır. Senedsiz olarak telif edilen ilk eserin de Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 516/1122) *Mesâbilu's-sünne*'si olduğu bilinmektedir.¹³¹ Daha önce bu nitelikte eser kaleme alan herhangi bir hadis âlimi ve eserinden bahsedilmemiş, kaynaklarda da buna delil teşkil edecek nitelikte bilgi intikal etmemiştir.¹³² Ferrâ el-Begavî'den sonra aynı sırada İbnü'l-Harrât olarak bilinen Abdülhak el-İşbilî (ö. 582/1186) ahkâm hadislerini senedleriyle birlikte derlediği *el-Ahkâmü'l-kübrâ* isimli eserini, senedleri hafzederek *el-Ahkâmü'l-vüstâ* ve *el-Ahkâmü's-suğrâ* isimleriyle ihtisar etmiştir.¹³³

Bütün bunlardan öte İbnü's-Seken'in *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra* adlı eserinden pek çok hadis âlimi nakilde bulunmuş, yapılan bu nakiller isnadlı olarak zikredilmiştir. Burada onun *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'sından alındığı belirtilen bazı örnek rivayetler zikredilecek, burivayetler eserin isnad sistemi hakkında bir fikir verecektir.

1-قال ابن القطان الفاسي : قال أبو علي بن السكن في كتابه في السنن ، عن محمد بن يوسف ، -هو الفريري - عن البخاري ، عن علي بن خشم ، عن وكيع ، عن سفيان ، عن الأغر ، عن خليفة بن حصين ، عن أبيه ، عن جده قيس بن عاصم أنه قال : أسلمت فأمرني رسول الله صلى الله عليه وسلم أن أعتسل بماء وسدر .

ثم قال : هكذا رواه وكيع مجوداً عن أبيه ، عن جده .و يحيى بن سعيد وجماعة روه عن سفيان ، لم يذكره أباه .

1- İbnü'l-Kattân el-Fâsî der ki: **Ebû Ali İbnü's-Seken** *es-Sünen* adlı kitabında Muhammed b. Yusuf el-Firebrî'den, o Buhârî'den, o Ali b. Haşrem'den, o Vekî'den, o Süfyân'dan, o el-Egar'dan, o Halîfe b. Husayn'dan, o babası Husayn'dan, o da dedesi Kays b. Âsım'dan rivayet etti ki, Kays b. Âsım şöyle demiştir: Ben Müslüman oldum, hemen akabinde Hz. Peygamber bana su ve sidr ile yıkanmamı emretti.

İbnü's-Seken bu hadisi naklettikten sonra şöyle dedi: Hadisin senedini Vekî' bu şekilde 'babasından, o dedesinden' diyerek doğru olarak zikretti. Yahya b. Saîd ve bir grup âlim ise bunu Süfyân'dan 'babasından' demeden rivayet ettiler.¹³⁴

2-قال الحافظ ابن عبد البر النمري: وقد روي بمثل هذا المعنى حديث حسن، أخبرناه خلف بن القاسم قال: حدثنا سعيد بن السكن ومحمد بن إبراهيم بن إسحاق بن مهران السراج قالوا: حدثنا علي بن أحمد بن سليمان البزار قال: حدثنا أحمد بن سعيد الهمداني قال: حدثنا أصبغ بن الفرج قال: حدثنا عبد الرحمن بن القاسم قال: حدثني نافع بن أبي نعيم وي زيد بن عبد الملك بن المغيرة، عن سعيد بن أبي سعيد، عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "من أفضى بيده إلى فرجه ليس دونها حجاب، فقد وجب عليه الوضوء".

131 *Mesâbilu's-sünne*'nin isnadı mahzûf bir eser olduğu ve müellifin metodu hakkında bk. Ruknüddîn Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Begavî, *Mesâbilu's-sünne*, nşr.Yusuf Abdurrahmân el-Mar'aşlı vd.(Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1987), 1/109 vd.

132 Bu konuda detaylı bilgi için bk. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 142-144.

133 Geniş bilgi için bk. Ali Osman Koçkuzu, "İbnü'l-Harrât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/70-71.

134 İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm*, 2/429.

قال ابن السكن: هذا الحديث من أجود ما روي في هذا الباب لرواية ابن القاسم له، عن نافع، عن أبي نعيم. وأما يزيد فضعيف.

2- Hâfız İbn Abdilber en-Nemerî der ki: Bu anlamda hasen bir hadis de rivayet edilmiştir, bu hadisi bize Halef b. Kâsım haber verdi, şöyle dedi: Bize **Saîd İbnü's-Seken** ve Muhammed b. İbrahim b. İshak b. Mihrân es-Serrâc tahdîs ettiler, dediler ki: Bize Ali b. Ahmed b. Süleyman el-Bezzâr tahdîs etti, dedi ki: Bize Ahmed b. Saîd el-Hemdânî tahdîs etti, şöyle dedi: Bize Asbağ b. el-Ferac tahdîs etti, dedi ki: Bize Abdurrahman b. Kâsım tahdîs etti, şöyle dedi: Bana Nâfî' b. Ebî Nuaym ve Yezîd b. Abdülmelik b. el-Mugîre, Saîd b. Ebî Saîd'den, o da Ebû Hüreyre'den (r.a) rivayet ederek tahdîs etti ki, Rasûlül-lah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Bir örtü bulunmadan avret yerine eliyle dokunan kimsenin abdest alması gerekir."*

İbnü's-Seken, hadisi naklettikten sonra şöyle demiştir: Bu hadis, İbnü'l-Kâsım'ın onu Nâfî' b. Ebû Nuaym tarikıyla rivayet etmiş olmasından dolayı bu konuda rivayet edilenlerin en sahididir. Ancak senedde bulunan Yezîd b. Abdülmelik isimli râvi zayıftır.¹³⁵

3- قال ابن القطان الفاسي: ذكر أبو علي بن السكن في سننه هكذا: حدثنا سعيد بن عبد العزيز الحلبي، حدثنا أبو تقي هشام بن عبد الملك، حدثنا بقية، عن الوليد بن كامل، أنبأني المهلب بن حجر البهراني، عن ضبيعة بنت المقدم بن معدي، عن أبيها قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "إذا صلى أحدكم إلى عمود، أو سرية، أو شيء، فلا يجعله نصب عينيه، وليجعل على حاجبه الأيسر."

قال ابن السكن: ذكر هذا الحديث أبو داود، وأبو عبد الرحمن - يعني النسائي -.

3- İbnü'l-Kattân el-Fâsî der ki: **Ebû Ali İbnü's-Seken es-Sümen** adlı eserinde şöyle zikretti: Bize Saîd b. Abdülazîz el-Halebî tahdîs etti, dedi ki: Bize Ebû Takî Hişâm b. Abdülmelik tahdîs etti, şöyle dedi: Bize Bakıyye, el-Velîd b. Kâmil'den tahdîs etti, dedi ki: Bana el-Mühelleb b. Hucr el-Behrânî, Dubey'a bint el-Mikdâm b. Ma'dî'den, o da babasından rivayet ederek haber verdi ki, baba Mikdâm şöyle demiştir: Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Biriniz bir sütuna, bir direğe veya benzer bir şeye karşı namaz kılsa, o şeyi iki gözünün tam karşısına almasın. Sol kaşı tarafına gelecek şekilde namaza dursun."*

İbnü's-Seken hadisi naklettikten sonra şöyle demiştir: Bu hadisi Ebû Dâvûd ve Ebû Abdurrahman en-Nesâî zikretmişlerdir.¹³⁶

4- قال الحافظ ابن عبد البر النمري: أخبرنا خلف بن قاسم قال: حدثنا ابن السكن قال: حدثنا يحيى بن محمد بن صاعد قال: حدثنا حفص بن عمرو الرقاشي قال: حدثنا أبو زياد سهل بن زياد الطحان، عن سليمان التيمي، عن أنس بن مالك، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: "إذا نودي بالأذان فتحت أبواب السماء، واستجيب الدعاء."

4- Hâfız İbn Abdilber en-Nemerî der ki: Bize Halef b. Kâsım haber verdi, şöyle dedi: Bize **İbnü's-Seken** tahdîs etti, dedi ki: Bize Yahya b. Muhammed b. Sâ'id tahdîs etti, şöyle dedi: Bize Hafs b. Amr er-Rakkâşî tahdîs etti, dedi ki:

¹³⁵ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 11/40.

¹³⁶ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm*, 3/352.

Bize Ebû Ziyâd Sehl b. Ziyâd et-Tahhân, Süleyman et-Teymî'den, o Enes b. Mâlik'ten, o da Nebî'den (s.a.v.) rivayet ederek tahdîs etti, Efendimiz şöyle buyurmuştur: “*Ezan okunurken semânın kapıları açılır ve dualar kabul olunur.*”¹³⁷

5- قال الحافظ ابن عبد البر النمري: حدثنا خلف بن القاسم قال: حدثنا سعيد بن السكن قال: حدثنا يحيى بن محمد بن صاعد قال: حدثنا حسين بن سلمة بن أبي كبشة بالبصرة قال: حدثنا عبد الرحمن بن مهدي قال: حدثنا مالك، عن الزهري، عن السائب بن يزيد، أن النبي أخذ الجزية من مجوس هجر. قال ابن عبد البر: هكذا حدثنا به خلف، وكتبته من كتابه.

5- Hâfız İbn Abdilber en-Nemerî der ki: Bize Halef b. Kâsım tahdîs etti, şöyle dedi: Bize **İbnü's-Seken** tahdîs etti, dedi ki: Bize Yahya b. Muhammed b. Sâ'id tahdîs etti, şöyle dedi: Bize Hüseyin b. Seleme b. Ebî Kebşe Basra'da tahdîs etti, dedi ki: Bize Abdurrahman b. Mehdi tahdîs etti, şöyle dedi: Bize Mâlik, Zührî'den, o da es-Sâib b. Yezîd'den rivayet ederek tahdîs etti ki Efendimiz (s.a.v.) Hecer bölgesi Mecûsîlerinden cizye almıştır.

İbn Abdilber hadisi rivayet ettikten sonra dedi ki: Bu hadisi Halef b. Kâsım bize bu şekilde tahdîs etti ve ben hadisi onun nüshasından yazdım.¹³⁸

Çoğaltılması mümkün olan bu isnadlı rivayetler özellikle İbn Abdilber'in *et-Temhîd*'inde, Ebû Alî el-Gassânî'nin *Takyîdü'l-mühmel*'inde, İbn Beşkuvâl el-Kurtubî'ni *Gavâmidu'l-esmâi'l-mübheme*'sinde ve İbnü'l-Kattân el-Fâsî'nin *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm*'ında çokça yer almaktadır.

4.8. Eserin Günümüze İntikali

İbnü's-Seken *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'yı vefatından yaklaşık on yıl kadar önce ikmal etmiş, talebeleri bunu kendisinden semâ' yoluyla almış ve eser onlar yoluyla sonraki dönemlere intikal etmiştir. Hicrî V(XI). ve VI(XII). asırlarda birçok âlimin gördüğü ve eserlerinde kaynak olarak kullandığı *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'nın, daha önce de belirtildiği üzere 600(1203) yılı civarında nüshaları çok azalmış, ilerleyen süreçte de tamamen kaybolmuştur. Bu tarihten sonra eserden nakilde bulunanlar V.(XI) ve VI(XII). asırda kaleme alınan eserleri kaynak olarak kullanmışlardır. Böyle olduğu halde günümüzde bazı çalışmalarda ve sosyal medya platformlarında eserin yazma nüshalarının sonraki asırlara ve günümüze ulaştığından bahsedilmekte, ancak bugüne kadar bunu kanıtlayacak kesin bilgi ortaya koyan bir kimse bulunmamaktadır.

Tirmizî şârihi el-Mübârefürî (ö. 1353/1935) *Tuhfetü'l-ahvezî* isimli eserinin mukaddimesinde açtığı “كتب الحديث القلمية النادرة و بيان امكنة وجودها” = Nadir yazma hadis eserleri ve buldukları yerlerin beyanı” isimli bir başlık altında sahih hadisleri derlemek amacıyla kaleme alınan eserleri tanıtırken *es-Sahîhu'l-müntekâ* adıyla *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'dan da bahsetmiş ve Almanya'da

¹³⁷ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 13/312.

¹³⁸ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 7/439-440.

Hizânetü'l-Kütübî'l-Cermenîyye'de Celâleddîn es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) hattıyla yazma tam bir nüshası bulunduğunu belirtmiş,¹³⁹ ancak kendisinden sonra eserin bu yazmasını gördüğünü söyleyen olmamıştır. Yine Almanya – Leibzig'de Carl Marx kütüphanesinde [4 (4)]numarada kayıtlı *Sahîhu'l-müntekâ* ve [10 (71)] numarada kayıtlı *es-Sihâhu'l-me'sûra* isimli, İbnü's-Seken'in *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'sına ait iki yazma bulunduğu bahsedilmektedir.¹⁴⁰ Kütüphane kaydı verilen bu yazmalara ulaşıldığı veya görüldüğüne dair de bugüne kadar bir bilgi ile karşılaşılmamıştır.

Fuat Sezgin (ö. 2018), yazma eserleri ve buldukları kütüphaneleri gösterdiği eseri *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*'de İbnü's-Seken'den bahsederken ondan rivayet edilen hadislerden iki varaklık bir yazmanın Topkapı Sarayı – Üçüncü Ahmed Kütüphanesi (nr. 624, vr. 28^b-29^a) kaydıyla günümüze ulaştığından bahsetmiş,¹⁴¹ ancak yazma üzerinde yaptığımız tetkikten İbnü's-Seken'e ait olmadığı anlaşılmış, muhtevasında da ondan intikal eden hadis bulunmadığı görülmüştür. Böyle olduğu halde günümüzde gerek fihristlerde ve gerekse ansiklopedik eserlerde bu bilgiler tekrarlanmakta ve *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'nın veya bir kısmının günümüze ulaştığından söz edilmektedir. Doğru olmayan bu bilgilerin, günümüzde kaleme alınan Farsça, Arapça ve Türkçe İslam Ansiklopedilerinin "İbnü's-Seken" maddelerinde tekrarlandığı görülmektedir.¹⁴²

Yine İran kütüphanelerinde bulunan yazmaları tanıtmak amacıyla Mustafa Dirâyetî tarafından kaleme alınan *Fihristgân nüshaha-yihattî İrân* isimli hacimli fihristte İran/Meşhed'de (İlâhiyat, 19268) kayıt numaralı yazmanın İbnü's-Seken'e ait *es-Sihâhu'l-me'sûra* isimli eser olduğu kaydedilmiş, hatta eserin içeriği hakkında fikir vermek üzere kitab (bölüm) ve bab (konu) başlıklarının bir kısmı zikredilmiştir.¹⁴³ Ancak içerikten anlaşıldığına göre yazma, İbnü's-Seken'in *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'sının ulaşan bilgilerden hareketle bilinen içeriğiyle örtüşmemekte, sünen eser türünü aşan başlıklar içermekte, hadislerin de sahih ve hasen şeklinde bir tasnife tabi tutulduğu görülmektedir. Nitekim kitab (bölüm) ve bab (konu) başlıklarından hareketle yaptığımız karşılaştırma, yazmanın Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 516/1122) *Mesâbîhu's-sünne*'sine ait olduğu anlaşılmıştır.

139 Mübârekfûrî, *Mukaddimetü Tuhfeti'l-ahvezî*, 1/329-330.

140 el-Mecmau'l-Melikî li-Buhûsi'l-Hadâratî'l-İslâmiyye, *el-Fihristü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabî el-İslâmî el-mahtût : el-Hadîsi'n-nebeviyyü's-şerîf ve ulûmühu ve ricâlühü* (Ürdün: Muessesetü Âli'l-Beyt, 1991), 2/1047.

141 Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, 1/378-379.

142 Heyet, "İbn Seken", 3/694-695; Hâdimî, "İbnü's-Seken", 13/55-56; Polat, "İbnü's-Seken", 21/202-203.

143 Mustafa Dirâyetî, *Fihristgân nüshaha-yı hattî İrân (F-N-H)* (Tahran: Sâzmân-ı İsnâd ve Kitab-hane-i Millî-yi Cumhurî-yi İrân, 1391/2013), 21/435.

Sonuç

Hicrî IV(X). asrın ilk yarısında yaşamış önemli muhaddislerden biri olan İbnü's-Seken, genç yaşından itibaren hadisle meşgul olmaya başlamış, yaşadığı dönemde İslâm coğrafyasının Ceyhun ve Nil nehirleri arasındaki bölgelerin önemli merkezlerini dolaşmış, buralarda bir kısmı meşhur kırkın üzerinde hocadan ilim tahsil etmiş, uzun rihleleri sebebiyle döneminde ve sonrasında adı en uzun rihle yapanlar arasında zikredilir olmuştur.

İbnü's-Seken, Buhârî ve Müslim'den etkilenererek IV(X). asrın ilk yarısında sahih hadis derleme düşüncesi ile hareket eden ve eser yazan İbnü'l-Cârûd, İbn Huzeyme, Ebû Avâne, Kâsım b. Asbağ ve İbn Hibbân gibi muhaddisler kategorisinde değerlendirilecek bir âlimdir.

En önemli eseri *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'dır. O bu eserini oluştururken iki tür kaynaktan yararlanmış. Bunlardan biri İslâm'ın temel kaynakları olduğunu belirttiği Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'leri ile Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*'leridir. Eserini telif ederken bunları esas almış ve bunlarda bulunan ahkâm konulu hadisleri tekrarlarını hazfetmek suretiyle derleyerek oluşturmuştur. İkinci tür kaynağı ise özel isnadlarla kendisine ulaşan hadislerden seçip eserine aldıklarıdır. Eser günümüze ulaşmadığı için ihtiva ettiği hadis sayısını tespit etme ve kesin rakamdan bahsetme imkânı bulunmamaktadır.

İbnü's-Seken, hicrî VIII(XIV). asır âlimlerinden İbnü'l-Mülakkın tarafından hadis tashihi konusunda mütesahil davranan bir kişi olarak nitelendirilmiş, ondan yaptığı nakiller esnasında bunu açıkça belirtmiş, ancak yapılan tetkikler tesâhül görüşünün gerçeğe uymadığını ortaya koymuştur. Yine *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'nın hadis tarihinde isnadı mahzûf ilk eser olduğuna dair kaynaklarda nakledilen ve günümüzde İslam dünyasında ve ülkemizde tekrar edilen bilginin doğru olmadığı anlaşılmıştır.

Özellikle günümüzde kaleme alınan bazı çalışmalarda İbnü's-Seken'in *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra* ve *el-Hurûf fî esmâi's-sahâbe* isimli eserlerinin yazma nüshalarının sonraki asırlara ve günümüze ulaştığından bahsedilmekte, ancak bugüne kadar bunu kanıtlayacak kesin bilgi ortaya koyan bir kimse bulunmamaktadır. Almanya'da *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'nın yazma nüshası bulunduğu dair bilgiler araştırılmış, böyle bir yazmanın varlığı kanıtlanamamıştır. İstanbul Topkapı Sarayı – Üçüncü Ahmed Kütüphanesi'nde İbnü's-Seken'e ait hadis ihtiva ettiği belirtilen yazma ile ilgili yerinde yaptığımız araştırmada bilginin doğru olmadığı, yazmanın İbnü's-Seken'le alâkasının bulunmadığı görülmüştür. İran/Meşhed'de bulunan ve *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra*'ya ait olduğu belirtilen yazmanın ise Ferrâ' el-Begavî'ye ait *Mesâbîhu's-sünne*'nin bir yazması olduğu anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Ebû'l-Münzir Hâlid b. İbrâhim el-Mısırî. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1420/1999.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Çakan, İsmail Lütî. *Hadis Edebiyatı – Çeşitleri – Özellikleri – Faydalanma Usulleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2023.
- Dirâyetî, Mustafa. *Fihristgân nüshaha-yı hattî İrân (F-N-H)*. 45 Cilt. Tahran: Sâzmân-ı İsnâd ve Kitabhane-i Millî-yi Cumhuri-yi İrân, 1391/2013.
- Efendioğlu, Mehmet. "Sahih/Kitaplar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/525-526. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Efendioğlu, Mehmet. "Ziyâeddîn el-Makdisî ve el-Ehâdisü'l-muhtâra İsimli Eseri". *Hadis Tetkikleri Dergisi*. 10/1 (2012), 59-98.
- Ferrâ' el-Begavî, Ruknüddîn Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd. *Mesâbihu's-sünne*. nşr. Yusuf Abdurrahmân el-Mar'aşlı vd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1987.
- Gassânî, Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed. *Takyidü'l-mühmel ve temyizü'l-müşkil*. nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl. 2 Cilt. Fas: Vezâratü'l-Evkâf ve ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1418/1997.
- Hâdimî, Nureddîn Muhtâr. "İbnü's-Seken" *.Mevsûatü a'lâmi'l-ulemâi ve'l-üdebâi'l-Arab ve'l-Müslimîn*. 13/55-56. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1427/2007.
- Hâzimî, Hüseyin b. Muhsin. "Dirâsetü kitâbi Ma'rifetü's-sahâbe li-İbni's-Seken". *Mecelletü'd-Dirâsât el-Arabîyye*. 36/5 (2017), 2481-2498.
- Heyet. "İbn Seken". *Dâiretü'l-Maârif-i Büzürg-i İslâmî*. 3/694-695. Tahran: Merkez-i Dâiretü'l-Maârif-i Büzürg-i İslâmî, 1990.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Abdilber en-Nemerî. *el-İstîâb fi ma'rifeti'l-ashâb*. nşr. Âdil Mürşid. Amman: Dâru'l-A'lâm, 1423/2002.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Abdilber en-Nemerî. *et-Temhîd li-mâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf vd. 17 Cilt. Londra: Müessesetü'l-Furkan, 1439/2017.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetullah ed-Dımaşkî. *Târîhu medîneti Dımaşk*. nşr. Ömer b. Garâme el-Amrî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Beşkuvâl, Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdilmelik el-Kurtubî. *Gavâmidü'l-esmâi'l-müb-heme*. nşr. İzzüddîn Ali es-Seyyid vd. 2 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Hedyü's-sârî mukaddimetü Fethi'l-bârî*. nşr. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1989.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*. nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1995.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *el-Mu'cemü'l-müfrehes: Tecridü esânîdi'l-kütübî'l-meşhûra ve'l-eczâi'l-mensûra*. nşr. Muhammed Şekûr el-Meyâdînî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1998.
- İbn Hayr el-İşbilî, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr b. Ömer. *Fehrese*. nşr. Franciscus Cordera. Kahire: Müessesetü'l-Hancî, 1382/1963.

- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Kurtubî. *el-Muhallâ*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 11 Cilt. Kahire: İdâretü't-Tibâ'ati'l-Müniriyye, 1347-1352.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ed-Dımaşkî. *Tehzîbü's-Sünen*. nşr. İsmail b. Gâzî Merhaba. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1428/2007.
- İbn Tagrıberdî, Cemâlüddîn Ebü'l-Mehâsin Yusuf b. Tagrıberdî. *en-Nücümü'z-zâhire fi mü'lûki Mısr ve'l-Kâhire*. 16 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısrıyye, 1348-1392/1929-1972.
- İbnü'l-Ebbâr, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Belensî. *et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla*. thk. Abdüsselâm el-Herrâs. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1415/1995.
- İbnü'l-Faradî, Ebü'l-Velîd Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî. *Târîhu ulemâi'l-Endelüs*. thk. İbrahim el-Ebyârî. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısrî, 1410/1989.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî. *Şezerâtü'z-zehab fi ahbâri men zehab*. nşr. Abdülkâdir el-Arnâvut – Muhammed el-Arnâvut. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1410/1989.
- İbnü'l-Kattân, Ebü'l-Hasen Ali b. el-Kattân el-Fâsî. *Be'yânü'l-vehm ve'l-ihâm el-vâkı'ayni fi Kitâbi'l-Ahkâm*. thk. Hüseyin Âyet Saîd. 6 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1418/1997.
- İbnü'l-Mülakın, Ebû Hafs Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *el-Bedrü'l-münîr fi tahrîci ehâdîsi's-Şerhi'l-kebîr*. thk. Mustafa Ebü'l-Gayt vd. 9 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hicre, 1425/2004.
- İbnü'l-Mülakın, Ebû Hafs Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Tuhfetü'l-muhtâc ilâ edilleti'l-Minhâc*. nşr. Abdullah b. Se'âf el-Lihyânî. 2 Cilt. Mekke: Dâru Hirâ', 1406.
- İsmâil Paşa, el-Bağdâdî. *Hediyetü'l-ârifin esmâi'l-müllifin ve âsârü'l-musannifin*. 2 Cilt. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn an esâmî'kütüb ve'l-fünûn*. nşr. Şerafettin Yalçınkaya – Kilisli Rıfat Bilge. 2 Cilt. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971.
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer. *er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyâni meşhûri kütübî's-sünneti'l-müşerrefe*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- Koçkuzu, Ali Osman. "İbnü'l-Harrât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/70-71. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Mecmau'l-Melikî li-Buhûsî'l-Hadâratî'l-İslâmiyye. *el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabî el-İslâmî el-mahtût : el-Hadîsü'n-nebeviyyü's-şerîf ve ulûmühu ve ricâlühu*. 3 Cilt. Ürdün: Muessesetü Âli'l-Beyt, 1991.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdirrahmân. *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1402-1413/1982-1992.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn el-Bekcerî. *Şerhu Sünen-i İbn-i Mâce*. nşr. Kâmil Uveyda. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419/1999.
- Mübârekfûrî, Ebü'l-Alâ Muhammed Abdurrahmân. *Mukaddimetü Tuhfeti'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmizî*. nşr. Abdurrahmân Muhammed Osman. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.
- Polat, Salahattin. "İbnü's-Seken". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/202-203. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Reşidüddîn el-Attâr, Ebü'l-Hüseyin Yahya b. Ali el-Attâr el-Kureşî. *Gureru'l-fevâidi'l-mecmûa fi beyâni mâ vekaa fi Sahîh-i Müslim mine'l-ehâdîsi'l-maktûa*. thk. Muhammed Hurşâfî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996.

- Reşidüddîn el-Attâr, Ebü'l-Hüseyn Yahya b. Ali el-Attâr el-Kureşî. *Nüzhetü'n-nâzır fı zikri men haddese an Ebî'l-Kâsım el-Begavî mine'l-huffâz ve'l-ekâbir*. thk. Meş'al el-Matîrî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1423/2002.
- Rişvân, Mustafa Ebü Zeyd Mahmûd. "el-İmâm el-hâfız Ebü Ali İbnü's-Seken ve cühûduhu fı hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye". *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb*. 45/1 (2017), 267-300.
- Sezgin, Fuat. *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*. trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî vd. 8 Cilt. Riyad: 1403-1410/1983-1989.
- Sübki, Takıyyüddîn Ali b. Abdülkâfi. *Şifâü's-sikâm fı ziyâratı hayri'l-enâm*. Beyrut: Lecnetü't-Türâsi'l-Arabî, 1951.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Cem'u'l-cevâmi'*. nşr. Muhtâr İbrahim el-Hâic. 25 Cilt. Kahire: Dâru's-Saâde li't-Tibâ'a, 1426/2005.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Husnü'l-muhâdara fı ahbâri Mısr ve'l-Kâhira*. nşr. Halîl el-Mansûr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tabakâtü'l-huffâz*. nşr. Heyet. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Şâkir, Mahmûd Abdülmün'im. *İbn Hacer el-Askalânî musannefâtühu ve dirâsetün fı men-hecihi ve mevâridihi fı kitâbihi el-İsâbe*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1997.
- Şâyî', Abdülaziz b. Abdulah b. Muhammed. *el-Hâfız İbnü's-Seken ve kitâbuhu "es-Sünen" el-müsemma "es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra"*. Tunus: ed-Dâru'l-Mâlikiyye, 1437/2016.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-İber fı haberi men gaber*. nşr. Muhammed b. Saîd Besyûnî Zağlûl. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvut vd. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1410/1990.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm: sene 351-380*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 53 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1409/1989.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zeylaî, Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf. *Nasbü'r-râye li-ehâdîsi'l-Hidâye*. nşr. Muhammed b. Yusuf el-Bennûrî. 4 Cilt. Cidde: Müessesetü'r-Reyyân, 1418/1997.

**Hicrî Dördüncü Asırdan Unutulmuş Bir
Muhaddis: İbnü's-Seken ve *es-Sünenü's-sihâh
el-me'sûra* Adlı Eseri**

Mehmet Efendioğlu

Bilecik Şeyh Edebali
Üniversitesi,
İslami İlimler Fakültesi,
Hadis Ana Bilim Dalı

efendioğlu1@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9278-2596>

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar

Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, kâr amacı gütmeyen veya özel sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası

“Hicrî Dördüncü Asırdan Unutulmuş Bir Muhaddis: İbnü's-Seken ve *es-Sünenü's-sihâh el-me'sûra* Adlı Eseri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel etik ve alıntı kurallarına uyulmuş olup toplanan veriler üzerinde hiçbir tahrifat yapılmamıştır. Herhangi bir etik ihlalle karşılaşılması durumunda *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nin yükümlülüğü olmayıp tüm sorumluluk yazarlara aittir.